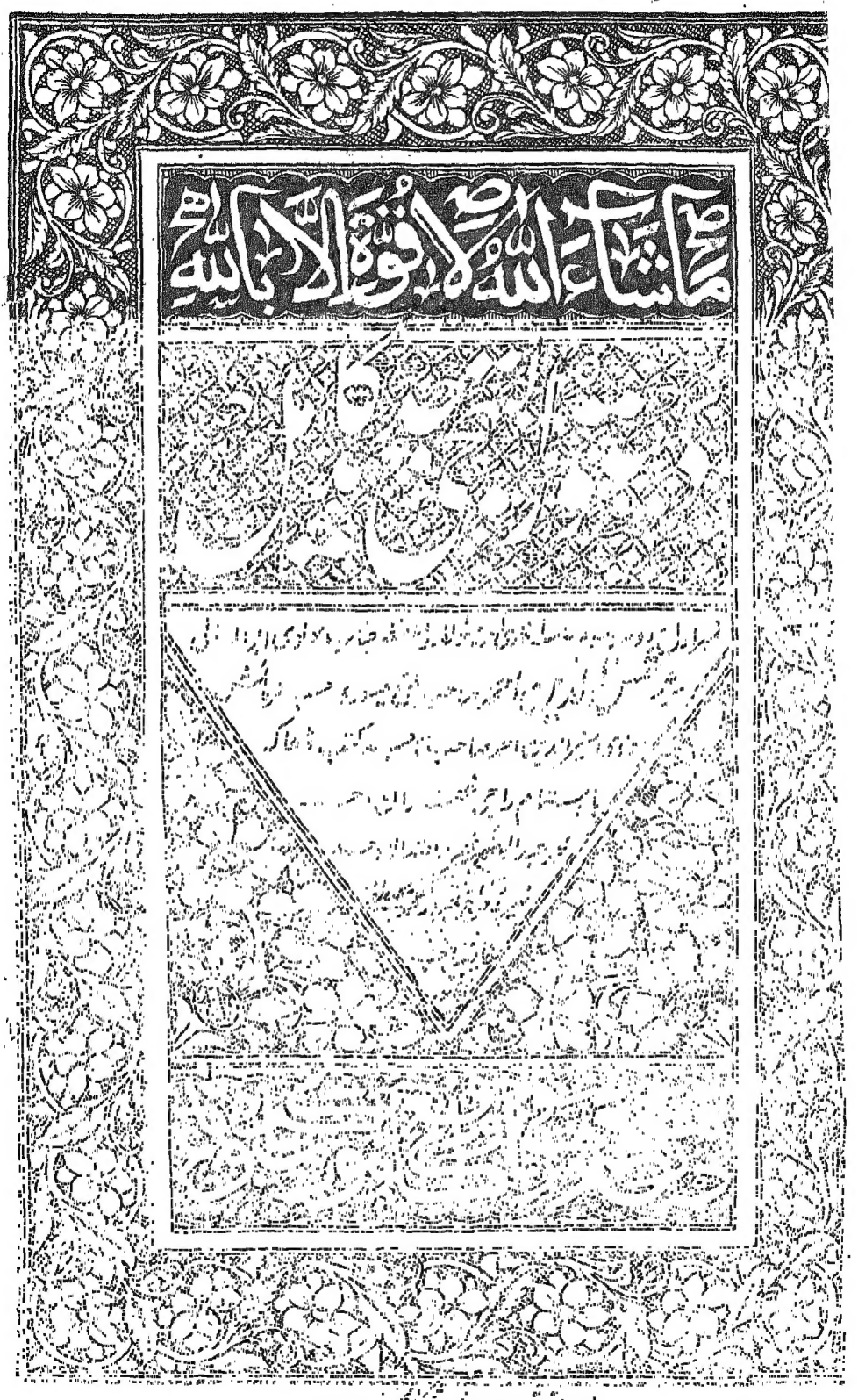

(جملہ حقوق صاحبانِ زیر محفوظ ہیں)

بسم اللہ الرحمن الرحیم

حامداً للہ العلیم العلام ومصلیاً علی رسولہ محمد سید الانام وآلہ العظام واصحابہ الکرام اما بعد تراب اقدام علمائے کرام فقیر گمنام ابو المعالی سید شمس الدین احمد بلیغ میسوری کان اللہ لہ ولوالدیہ بحضرت نکتہ سنجان دقائق علوم عرض پردازست کہ ازمدتے بتعلیم نورچشم دل من ابو الحسنات سید فضل الحق احمد زاد اللہ عمرہ واسعدہ خصوصاً وباطفال نوآموزان عموماً تالیف رسالۂ مفید پیش نہاد خاطر بندہ بود۔ چون اتفاق ذہاب بشہر ڈھاکہ افتاد روزے جناب منشی منیر الدین احمد صاحب تاجر کتب افاضہ اللہ بمرام جنانہ برائے تالیف رسالہ کہ نوآموزان را مستعد گرداند ایما فرمودند پس بپاس خاطر شان بعرق ریزہا این رسالہ راکہ مسمی بدستور التہجی جدید کامل ست تالیف نمود خدای تعالیٰ

مقبول ہر دلش گرداناد۔ اگر در وے سہوے یا خطائی رفتہ باشد بلغوائے ؎

بپوش گر بخطائے رسی وطعنہ مزن | کہ ہیچ نفس بشر خالی از خطا نبود

خاتمہ تصحیح بران گردانیدہ باشاعت این رسالہ سعی بلیغ فرمایند و بثواب جاریہ شامل باشند۔ واللہ الموفق والمعین و بہ نتوکل ونستعین۔ تاریخ تالیف

در سنہ ۱۳۱۵ ہجری مطابق سنہ ۱۳۰۴ بنگلہ فقط

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

ا ب پ ت ث ج چ ح خ د ذ ر ز ژ س ش
ص ض ط ظ ع غ ف ق ک گ ل م ن و ہ ھ ی ے

صورِ حروف مرکبہ

اوّل	وسط	آخر
ا	ـا	ـا
ب بـ بہ	بـد	ـب
پ پـ پہ	پـد	ـپ
ت تـ تہ	تـد	ـت
ث ثـ ثہ	ثـد	ـث

ج چ ح خ	بج بچ بح بخ	ںج ںچ ںح ںخ
د ذ	٭ ٭	ںد ںذ
ر ز ژ	٭ ٭	ںر ںز ںژ
س ش	سس سش	ںس ںش
ص ض	مص مض	ںص ںض
ط ظ	مط مظ	ںط ںظ
ع غ	مع مغ	ںع ںغ
ف ق	مف مق	ںف ںق
ک گ	نک نگ	ںک ںگ
ل	نل	ںل
م	مم	ںم
ن	نن	ںن
و	و	ںو
ہ ھ	مہ مھ	ںہ ںھ
ی ے	یی	ںی ںے

حرکات

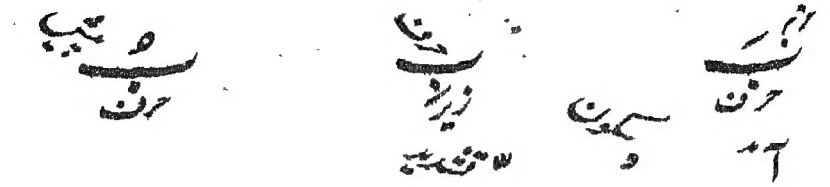

حصہ اوّل باب اوّل

سبق ۱

ب پ ت ٹ ن ی

اِن چھہ حرفون کی صورت ترکیبی ایک ہے
معلم کو چاہیے کہ صورت ترکیبی باقی حرفون کی لکھکر متعلم کو بتلاوے
باب بج بد بر بس بش بص بط بع بف بق بک بگ بل بم بو

بن بھہ بہ بی بے

ج چ ح خ

اِن چار حرفون کی صورت ترکیبی ایک ہے
جا جب بج جد جر جس جش جص جط جع جف جق جک جگ جل جم جن

جو جھہ جہ جی جے

س ش

اِن دو حرفوں کی صورت ترکیبی ایک ہے

ساسب سج سد سر سس سش سص سط سع سف سق سک سگ سل

سم سن سو سہ سی سے

شاشب شج شد شر شس شش شص شط شع شف

شق شک شل شم شن شو شہ شی شے

ص ض

اِن دو حرفوں کی صورت ترکیبی ایک ہے

صاصب صج صد صر صس صش صط صع صف صق صک صل صم صن

صو صہ صی صے

ط ظ

اِن دو حرفوں کی صورت ترکیبی ایک ہے

طاطب طج طد طر طس طش طص طط طع طف طق طک طل طم طن طو

طہ طی طے

ع غ

اِن دو حرفوں کی صورت ترکیبی ایک ہے۔

عا عب عج عد عر عس عش عص عط ع عف عق عک عل عم عن عو

عہ عی عے

ف ق

اِن دو حرفوں کی صورت ترکیبی ایک ہے

فا فب فج فد فر فس فش فص فط فع ففٖ فق فک فل فم فن فو فہ

فھ فی فے

ک گ

اِن دو حرفوں کی صورت ترکیبی ایک ہے

کا کب کج کد کر کس کش کص کط کع کف کق کک کل کم کن کو کھ

کہ کی کے

ل

لا لب لج لد لر لس لش لص لط لع لف لق لک لگ لل لم

لن لو لہ لی لے

م

ما مب مج مد مر مس مش مص مط مع مف مق مک مگ مل مم من مو

مہ می مے

ہ

ہا ہب ہج ہد ہر ہس ہش ہص ہط ہع ہف ہق ہک ہگ ہل ہم

ہن ہو ہہ ہی ہے

ھ

ھا ھب ھج ھد ھر ھس ھش ھص ھط ھع ھف ھق ھک

ھل ھم ھن ھو ھہ ھی ھے

سبق ۲

تہجی الفاظ دو حرفی معنی دار

آ با پا تا را اما شب لب پ چپ لت بت جث لث جج حج کج خ نخ سخ زد دد

بد صد قد مد شد بُد در زر بر کر گر ہر خر نر سر بشر پر دُر پُر بُر از کز بز پز بس خس

کس گس کش جش گش شش خص لص خط بط حق شق یک شک رگ سگ

کف صف شل جل دل گل بل مل گل کم ہم خم غم دم رم جم چم دم سُم گم خُم

تن من لن کن کُن بُن شو جو مو سو رو دو او تو بو چو گو خوشہ مہ دہ زہ چہ کہ

بہ - نہ - شکَ - کَ - نُ - مَ - وَ - وَ - سی - دی - نی -

دو حرفی جملات مرکب از الفاظ قسم مرقومہ بالا

بس کُن - جس کُن - دَم کش - غم چش - مُل بر - گُل خر - مَی خور - دُم بُر - زردہ - سر نہ - رُو شو - خوش گو - شق شد - حق شد - کف بر صف در - زر بر - خر خر - رہ رَو - وِہ رَو - کُش بُز - مُشت پُر - خط دہ - لبط نہ -

نو عدد یگر

اورا زردہ - دہ کس را یک سو نہ - اورا قی شد - سر کہ مَی شد - شب کَی شد - ترلب وی شد - چہ بر کن - دَم بر زن - سگ را کُش - بر کن مُشت - مُل با گُل دہ - از گُل پُل دہ - مَن از زمن بر - غم از مَن بر - خُم از مَی پُر کن - سُم از وی دُر کن - او پس خم زد - در بر ہم زد -

باب دوم

تہجی الفاظ سہ حرفی

سبق ا

الفاظ کہ وسط آن الف ست

آب آز آش - باب باز باش - پاس پاک پاش - تاب تاک تاش - جام جای جاہ - چاق چار چاہ - حام حال حار - خام خاک خار - دار داد دام

راہی راہ رام۔ زاد زار زال۔ سام ساز سال۔ شاہ شام شاد۔ صاف صاح صاد۔ صناد صناح صنار۔ طاق طاب طار۔ عاج عان عار۔ غاش غال غار۔ فال فام فاش۔ قال قاب قاش۔ کاش کار کام۔ گاہ گال گام۔ لاف لاخ لال۔ ماہ مار مال۔ نان نار ناے۔ وار وام واے۔ ہام ہاے ہال۔ یار یاد یال۔

جملات سہ حرفی مرکبہ از الفاظ قسم نگاشتہ بالا۔

آب آر۔ باردار۔ نان خور۔ شاخ بُر۔ جام دہ۔ تاج نہ۔ شاد باش۔ خاک پاش۔ راز گو۔ باز جو۔ وام دہ۔ رام کُن۔ گام نہ۔ شام کُن۔ پاک شو۔ خاک بو۔ خار کش۔

آب چش۔ یاد کُن۔ شاد کُن

قسم دوم

آن کس جان داد۔ این را نان داد۔ تاج بر سر نہ۔ باج بر خر نہ۔ او را یاد کُن۔ دل را شاد کُن۔ جاے پاک کُن۔ نام صاف کُن۔ راز فاش شد۔ آش پاش شد۔ در باغ باز کُن۔ باگل ساز کُن۔ دل را باغ کُن۔ صاف از داغ کُن۔

الفاظ کہ از قلب آنہا دیگر کلمات مے نمایند

مقلوب مستوی

باب۔ تات۔ ثلث۔ ساس۔ ژراژ لعل۔ غاش۔ واو۔ نان۔ داد۔ کاک۔ قاق۔ لال۔

نوعِ دیگر

ناب۔ بان۔ شام۔ ماش۔ راہ۔ ہار۔ لاش۔ شال۔ کاخ۔ خاک۔ گرم۔ مرگ۔
یار۔ رائے۔ راز۔ زار۔ لام۔ مال۔ مار۔ رام۔

سبق ۲

الفاظ کہ وسط آن واو ساکن ست

کوب۔ چوب۔ جود۔ بود۔ سود۔ دود۔ زود۔ سود۔ دَور۔ حور۔ نور۔ سور۔ پور
شور۔ مور۔ گور۔ سوز۔ روز۔ روح۔ روم۔ شوم۔ چون۔ خون۔ موج۔ فوج۔ قوم۔
یوم۔ جور۔ غور۔ جوف۔ خوف۔ خود۔ ذوق۔ شوق۔ غوک۔ شوک۔ خوک۔ کوک۔
موش۔ گوش۔ ہوش۔ کوش۔ موی۔ سوی۔ گوے۔ جوے۔ پوے بوے۔ بول قول حول

الفاظ کہ وسط آن واو معدولہ است

خود۔ خور۔ خوش۔ خوی (خُئ) خویش۔

الفاظ مقلوب از قسم مرقوم بالا

دود۔ کوک۔ قوق۔ حور۔ روح۔ مور۔ روم۔ روز۔ زور۔ شوم۔ موش۔
سور۔ روس۔ فوج۔ جوف۔ یوم۔ موی۔ شوخ۔ خوش۔ حول۔ لوح۔

جملات مرکبہ از الفاظ قسم نگاشتۂ بالا

زود یاد کُن۔ روح شاد کُن۔ دل خون شد۔ روز چون شد۔ سر حور کُن۔ غم از دل دور کُن۔ آن موش کور شد۔ مور در گور شد۔ بر حالِ خود غور کُن۔ ہرگز نہ جور کُن خوش پوش۔ در کار کوش۔ خود بر سر نہ۔ این بار بر خر نہ۔ اندک ہوش کُن۔ این مُو نوش کُن۔ این فوج ست۔ گویا موج ست۔ شوم مشو۔ موش مخور۔ این را شوق ست

آزاد ذوق ست

سبق ۳

الفاظ کہ وسط آن یای ساکن ست

رَیب۔ عَیب۔ غَیب۔ صَید۔ قَید۔ دَیر۔ سَیر۔ نَیل۔ مَیل۔ ذَیل۔ خَیل۔ زَیب۔ سَیب۔ سِیر۔ شِیر۔ زِیر۔ کِیر۔ دِیر۔ تِیز۔ خِیز۔ بِیش۔ پِیش۔ تِیغ۔ مِیغ۔ دِیو۔ رِیو۔ بِیخ۔ مِیخ۔ ہِیچ پِیچ۔ دِید۔ چِید۔ پِیر۔ تِیر۔ شِیر گِیر۔ مِیر۔ چِیز۔ نِیز۔ مِیش۔ رِیش۔ بِیم۔ نِیم۔ رِیم۔ سِیم۔ این۔ بِین۔ دِین۔ چِین۔ زِین۔ پِیل۔ فِیل۔

جملات مرکبہ از الفاظ قسم مرقومۂ بالا

بیخ کن۔ میخ زن۔ پیش رَو۔ بیش دَو۔ سَیر شد۔ خیر شد۔ شیر خور۔ شیر بُر۔ در باغ سَیر کُن۔ آزا فیر کُن۔ آن پیر تیر بُرد۔ این شیر شیر خورد۔ این تیغ تیز ست آن چیز میز ست۔ صید را قید کُن۔ میش را صید کُن۔ آزا بیم شد۔ این را سیم شد۔

این پیل چون دیوست۔ آن کس بے ریوست۔ او از جان سیر شد۔ این از وے زیر شد۔

الفاظ مقلوب از قسم نوشتۂ بالا

عیب۔ بیع۔ میل۔ لیم۔ شیر۔ ریش۔ زیر۔ ریز۔ بیش۔ شیب۔ تیر۔ ریت۔ گیر۔ ریگ۔

ریم۔ میر۔ نیز۔ زین

سبق ۴

الفاظ کہ وسط آن حرف صحیح ساکن ست

اسپ۔ است۔ بست۔ بخت۔ پست۔ پخت۔ تخت۔ رخت۔ سخت۔ دست۔ مست۔ ہست۔ رست۔ جست۔ جُست۔ چُست۔ رُست۔ سُست۔ پُشت۔ کُشت۔ دَشت۔ گشت۔ ہشت۔ ہفت۔ رفت۔ گفت۔ سُفت۔ مُفت۔ جُفت۔ فرج۔ ربح۔ صبح۔ قبح۔ بنج۔ گنج۔ رنج۔ سنج۔ دنج۔ کُنج۔ لُنج۔ سُرخ۔ نرخ۔ قصد۔ فصد۔ بند۔ پند۔ چند۔ قند۔ عقد۔ نقد۔ بعد۔ رعد۔ کرد۔ گرد۔ درد۔ سرد۔ مرد۔ زرد۔ برد۔ بُرد۔ مُرد۔ دُرد۔ گرد۔ ذکر۔ فکر۔ بخش۔ رخش۔ رقص۔ نقص۔ نقض۔ نبض۔ قبض۔ خبط۔ ربط۔ ضبط۔ شرط۔ فرط۔ رفع۔ نفع۔ دفع۔ شفع۔ حلق۔ خلق۔ غرق۔ فرق۔ جلق۔ دلق۔ اشک۔ رشک۔ کشک۔ خُشک۔ مُشک۔ تنگ۔ رنگ۔ سنگ۔ شنگ۔ ننگ۔ جنگ۔ لنگ۔ خنگ۔ بنگ۔ گُنگ۔ لُنگ۔ عقل۔ نقل۔ ثقل۔ لعل۔ نعل۔ بعل۔ نرم۔ شرم۔ گرم۔ فرم۔

جرم۔ چرم۔ کرم۔ مجرم۔ خشم۔ چشم۔ پشم۔ چشم۔ علم۔ حلم۔ کلک۔ سلک۔ فلک۔ زخم۔ سقم۔ رسم۔ خصم۔ بسم۔ ذہن۔ بہن۔ رہن۔ دہن۔ کہن۔ ❊ ❊

الفاظ قلب از قسم نوشتۂ بالا۔

رنج۔ حبر۔ گنج۔ جنگ۔ جنس۔ سنج۔ جنب۔ بنج۔ سُرخ۔ عرس۔ کرد۔ درک۔ سرد۔ درس۔ درز۔ زرد۔ طرف۔ فرط۔ حرف۔ فرح۔ نعل۔ لعن۔ بعل۔ لعب۔ گرم۔ مرگ۔

جملات مرکبہ از الفاظ قسم نگاشتۂ بالا

ازمال رنج کن۔ مرغ را ذبح کن۔ آب گرم سرد شد۔ روی مرد زرد شد۔ این جاے تنگ ست۔ پای آن لنگ ست۔ درین ابر برق ست۔ دران کار فرق ست۔ کار بر من سخت شد۔ آن طفل نیک بخت شد۔ این اسپ تیز دوست۔ این خر زود رو ست۔ گنج بادآورست۔ گل باغ آرست۔ این چہ حرف ست۔ آن چون برف ست۔ آن طفل از بر رفت۔ ہوش از سر رفت۔ دلِ او سنگ ست۔ دستِ او تنگ ست۔

سبق ۵

الفاظ متحرک الاوسط

آدا۔ صدا۔ خدا۔ جدا۔ چرا۔ کرا۔ شما۔ ہما۔ بیا۔ میا۔ ہوا۔ نوا۔ لوا۔ سوا۔ جفا۔ وفا۔ ادب۔ غضب۔ لعب۔ طرب۔ حطب۔ حلب۔ کرت۔ سرت۔ لبت۔ چپت۔ جہت۔ دلت۔

ہرج۔ مرج۔ فرح۔ قرح۔ بلخ۔ طبخ۔ برد۔ ورد۔ رود۔ شود۔ مدد۔ دود۔ زند۔ کند۔ اگر۔ مگر۔ جگر۔ دگر۔ بدر۔ پدر۔ شکر۔ شتر۔ بسر۔ پسر۔ عدس۔ فرس۔ مگس۔ ہوس۔ چرس۔ برس۔ مرس۔ بکش۔ بکش۔ پیش۔ کفش۔ دلش۔ درش۔ زرش۔ روش۔ دوش۔ کشش۔ دہش۔ خلش۔ تپش۔ قصص۔ لصص۔ غرض۔ مرض۔ قرض۔ فقط۔ نمط۔ ضلع۔ درع۔ صدف۔ ہدف۔ طرف۔ سلف۔ سبق۔ طبق۔ ورق۔ فلق۔ ادق۔ عرق۔ فلک۔ ملک۔ سمک۔ ہتک۔ کمک۔ ضحک۔ اجل۔ امل۔ بغل۔ بدل۔ طبل۔ عمل۔ خلل۔ ملل۔ الم۔ قلم۔ عدم۔ قدم۔ کرم۔ برم۔ شوم۔ روم۔ رسم۔ کشم۔ دہن دمن۔ ذقن۔ زغن۔ سخن۔ سجن۔ زدن۔ شدن۔ بزن۔ مزن۔ کفن۔ کرن۔ بگو۔ مگو۔ برو۔ مرو۔ بشو۔ مشو۔ بدو۔ مدو۔ درو۔ شنو۔ گلہ۔ صلہ۔ زدہ۔ شدہ۔ بدہ۔ مدہ۔ بنہ۔ منہ۔ بری۔ دری۔ شوی۔ روی۔ رسی۔ کسی۔ چشی۔ کشی۔ زنی۔ کنی۔ بہی۔ تہی۔ زدی۔ شدی۔ نہی۔ مہی۔ بلے۔ ولے۔ بسے۔ کسے۔ یکے۔ تنکے۔ زدے۔ شدے۔

الفاظ قلبیہ از قسم مرقومہ بالا۔

حرف۔ فرح۔ قرح۔ حرق۔ طبخ۔ خیط۔ رود۔ دور۔ شود۔ دوش۔ مکش۔ شکم۔ دہش۔ شہد۔ طرف۔ فرط۔ سلف۔ فلس۔ فلق۔ قلف۔ عرق۔ قرع۔ فلک۔ کلف۔ عمل۔ لمع۔ رسم۔ مرس۔ کشم۔ مشک۔ شرف۔ فرش۔ دمن۔ ندم۔ نمک۔ کمن۔

جملات مرکبہ از الفاظ نگاشتۂ بالا۔

آدمی پسر کسے را بد مگو۔ سخن بے حد مگو۔ با کسے جنگ و جدل مکن۔ نیکی را بہ بدی بدل مکن۔ سخن پدر گوش کن۔ خود را در ہوش کن۔ بہر حال شکر خدا کن۔ سر ظلم از خود جدا کن۔ سخن فحش مگو۔ سخن چین مشو۔ کسی را پیش کسے خجل مکن۔ کسے را عیب گفتہ بدل مکن۔ از فعل بد حذر کن۔ وقت خود را در یاد خدا بسر کن۔ نزد من بیا سبق یاد کن۔ دل را از ذکر خدا شاد کن۔ قلم شما بر میز ست۔ آن پسر تیز ست۔ باد سرد می وزد۔ زاغ و زغن بر ہوا می پرد۔ اے پسر در بند کن۔ با من سخن چند کن۔ از دست تہی چہ خیز۔ از پاے لنگ چہ سیز۔

باب سوم

تہجی الفاظ چہار حرفی

سبق ۱

آرد۔ آمد۔ آدم۔ احمد۔ اکبر۔ اعلم۔ برکت۔ برقع۔ بندہ۔ پائش۔ پیرو۔ پنجہ۔ تارک۔ تازہ۔ تربت۔ ثالث۔ ثابت۔ ثروت۔ جاری۔ جلوہ۔ جامہ۔ چادر۔ چارہ۔ چاہ۔ حاجی۔ حاجت۔ حلقہ۔ خالی۔ خاتم۔ خانہ۔ داخل۔ دامن۔ دائر۔ ذائق۔ ذہنی۔ ذاکر۔ راوی۔ رونق۔ راضی۔ زانو۔ زانی۔ زاری۔ ساجد۔ سادہ۔ ساقی۔ شارک۔ شاغل۔ شادی۔

صاحب۔ صادر۔ صخرہ۔ ضامن۔ ضابط۔ ضجرہ۔ طعنہ۔ طرفہ۔ طاہر۔ ظالم۔ ظلمہ۔ ظاہر۔ عاجز۔ عالم۔ عادل۔ غازہ۔ غارت۔ غافل۔ فاسق۔ فارغ۔ فاجر۔ قائم۔ قاہر۔ قادر۔ کاہل۔ کاسب۔ کامہ۔ گوہر۔ گالہ۔ گامہ۔ لائق۔ لازم۔ لاشہ۔ ماہر۔ مادر۔ ماشہ۔ نادم۔ نازک۔ نادر۔ وآہب۔ وادی۔ واتر۔ ہادی۔ ہاجی۔ ہالہ۔ یکتا۔ یارہ۔ یاوہ۔

جملات مرکبہ از قسم الفاظ نوشتہ بالا۔

آحمد سلیس اُردو می گوید۔ آدم در صحرا می پوید۔ این چوب را پالش کن۔ نزد حاکم نالش کن۔ در آن راہ پیچ ست۔ مرد بے ثروت ہیچ ست۔ سمت خانہ برو۔ براہ ہرگز مرو۔ آمہ و خامہ بیار۔ بر کاغذ جامہ کامہ نگار۔ نامہ گیر جامہ پوش۔ گامہ زن بادہ نوش۔ آن کس عالم ست کہ عادل ترست۔ ظالم آنکس ست کہ جاہل ترست۔ آن مرد حاجی نیست ہاجی ست۔ در دست اولیس نیست جاجی ست۔ خدا واہب ست۔ بندہ کاسب۔ مفلس حاجت دارد۔ غنی راحت طلب باشد۔ این چیز نادرست۔ در ملک ما وافرست۔ وادی علم و ہنر را غایت نیست۔ زید شائق ست۔ عمرو فائق ست۔ بر سر صاحب ظلمہ گیرست۔ آن طفل جوان قسمت در خرد پیرست۔

سبق ۲

قسم دوم چار حرفی الفاظ کہ اوّل آنہا رعایت حروف تہجی

وما قبل آخر آنہا الف ست

آمان۔ انار۔ بہار۔ بخار۔ پگاہ۔ پناہ۔ تمام۔ تباہ۔ ثلاث۔ ثبات۔ جماع۔ جہات۔ چمان۔ چہار۔ حرام حمار۔ خراب۔ خمار۔ دثار۔ دمار۔ ذہاب۔ ذباب۔ روان۔ رکاب۔ زوال۔ زلال۔ سوال۔ سگال۔ شراب۔ شغال۔ صباح۔ صغار۔ ضمان۔ ضرار۔ طناب۔ طحال۔ ظلام۔ ظلال۔ عناد۔ عباد۔ غبار۔ غماد۔ فراغ۔ فلاح۔ قنات۔ قراح۔ کمال۔ کلام۔ گلاب۔ گدام۔ لعاب۔ لگام۔ متاع۔ منام۔ ہلاک۔ ہمام۔ یباب۔ یمام۔

الفاظ ملحقات قافیہ دار۔

ثواب۔ جواب۔ خراب۔ شراب۔ سراب۔ کتاب۔ عتاب۔ کتاب۔ خطاب۔ رکاب۔ نصاب۔ نقاب۔ لعاب۔ گلاب۔ ذباب۔ جلاب۔ ثبات۔ نجات۔ حیات۔ ممات۔ دوات۔ دہات۔ آراش۔ اناث۔ اثاث۔ ثلاث۔ مزاج۔ علاج۔ سراج۔ سماج۔ صلاح۔ فلاح۔ رواح۔ نواح۔ صراح۔ قراح۔ فساد۔ نژاد۔ قیاد۔ بہاد۔ مراد۔ کشاد۔ تلاذ۔ معاذ۔ قرار۔ قرار۔ چہار۔ بہار۔ ہزار۔ مزار۔ سوار۔ جوار۔ مدار۔ میار۔ منار۔ مدار۔ بیار۔ ستار۔ شمار۔ غبار۔ فراز۔ دراز۔ نماز۔ نیاز۔ براز۔ نواز۔ اساس۔ پلاس۔ حراس۔ سپاس۔ تلاش۔ فلاش۔ تراش۔ خراش۔ معاش۔ قماش۔ قصاص۔ خلاص۔ ریاض۔ بیاض۔ حیاض۔ عیاض۔ نشاط۔ بساط۔ صراط۔ سماط۔

غلاظ۔ شواظ۔ نزاع۔ متاع۔ جماع۔ وداع۔ چراغ۔ فراغ۔ دماغ۔ سیاغ۔ سراغ۔ کلاغ۔
خلاف۔ غلاف۔ گساف۔ مباف۔ فواق۔ رواق۔ طلاق۔ فراق۔ براق۔ شقاق
شپاک۔ سماک۔ ہلاک۔ حناک۔ سوال۔ زوال۔ جمال۔ کمال۔ مثال۔ خیال۔ جلال۔ حلال۔
سلام۔ کلام۔ کدام۔ مدام۔ پیام۔ نیام۔ دوام۔ تمام۔ زمام۔ مقام۔ طعام۔ حرام۔ خرام۔
قوام۔ بجوان۔ توان۔ روان۔ دوان۔ عیان۔ بیان۔ کمان۔ گمان۔ کنان۔
چنان۔ ہمان۔ زمان۔ شبان۔ زبان۔ میان۔ زیان۔ عنان۔ سنان۔ فلان۔
کلان۔ فشان۔ نشان۔ چشان۔ کشان۔ جہان۔ شہان۔ نہان۔ رہان۔ مہان۔
کیان۔ کسان۔ لسان۔ لبان۔ فسان۔ اذان۔ خزان۔ سپاہ۔ سیاہ۔ گیاہ۔ رفاہ۔ نگاہ۔
بیگاہ۔ تباہ۔ گواہ۔ بناہ۔ گناہ۔ رضائے۔ فضائے۔ قضائے۔ سزائے۔

جملات مرکبہ از الفاظ قسم رقم زدہ بالا

جواب سوال بدہ۔ زکوٰۃ جمال بدہ۔ مرغ را کباب کن۔ موے را خضاب کن۔
از بر کتاب کن۔ این کار شتاب کن۔ بر اسپ سوار شو۔ ازین جا فرار شو۔ در دل
قرار نیست۔ غم را شمار نیست۔ پیش من طعام بیار۔ ساغر و مدام میار۔ با او کلام کن۔
قصہ تمام کن۔ از من سلام بر۔ نزدش پیام بر۔ این خیال خام ست۔ تیغ در نیام ست۔
فلان کس از قید خلاص شد۔ آن مرد را قصاص شد۔ در دہان قلم گساف ست۔

سخن وے خلاف ست۔ آیین راز عیان مکن۔ با کسے بیان مکن۔ درین کار سراسر گناہ شد۔ فلان کس تباہ شد۔ آن جوان دوان آمد۔ ہمان زمان روان آمد۔ آن کس زبان داد زیان کرد۔ نشان خود نہان کرد۔ از کہان خطاست۔ از مہان عطاست۔ این قضاے خداست۔ رضاے مولاست

سبق ۳

سرود۔ فرود۔ ہنود۔ غنود۔ نمود۔ کشود۔ درود۔ ربود۔ وجود۔ سجود۔ صعود۔ فزود۔ سرور۔ غرور۔ ظہور۔ عبور۔ دبور۔ رموز۔ ہنوز۔ عروس۔ خروس۔ فروش۔ خروش۔ خلوص۔ خصوص۔ عروض۔ نقوض۔ ہبوط۔ خطوط۔ حظوظ۔ نشوظ۔ رجوع۔ فروع۔ دروغ۔ فروغ۔ خسوف۔ کسوف۔ طروق۔ نطوق۔ سلوک۔ ملوک۔ قبول۔ رسول۔ اصول۔ وصول۔ ملول۔ حلول۔ ہموم۔ غموم۔ رسوم۔ سموم۔ فہوم۔ علوم۔ زبون۔ فزون۔ درون۔ برون۔ جنون۔ فنون۔ ستوہ۔ شکوہ۔ بشوی۔ مشوی۔

جملات مرکبہ از الفاظ قسم نگاشتہ بالا

فضول مگو۔ ملول مشو۔ حیات وے فزود۔ رزق وے کشود۔ علمش فزون شد۔ کارش زبون شد۔ از درون برون رفت۔ از وے جنون رفت۔ رسول قبول نمود۔ مالش وصول نمود۔ از دنیا عبور شدم۔ در دل سرور شدم آن کس از اہل علوم ست۔

مرد فہوم ست۔ دروغ را فروغ نیست۔ درین قول دروغ چیست۔ عروس بانگ داد۔ عروس دانگ داد۔ این کتاب عروض ست۔ آنکس از ذوی الفروض ست۔

سبق ۴

طبیب۔ حبیب۔ قریب۔ غریب۔ حدیث۔ خبیث۔ خلیج۔ خریج۔ صریح۔ جریح۔ صحیح۔ قبیح۔ امید۔ دمید۔ پلید۔ کلید۔ چمید۔ خمید۔ چرید۔ خرید۔ دزید۔ پرید۔ شنید۔ تنید۔ خزید۔ گزید۔ چشید۔ کشید۔ چکید۔ لکید۔ ژرید۔ رسید۔ امیر۔ ضمیر۔ نظیر۔ وزیر۔ فقیر۔ حقیر۔ سریر۔ حریر۔ جمیع۔ مطیع۔ بلیغ۔ دریغ۔ نحیف۔ ضعیف۔ حریف۔ خریف۔ رفیق۔ شفیق۔ طریق۔ فریق۔ رکیک۔ ضحیک۔ دلیل۔ ذلیل۔ سبیل۔ قبیل۔ جلیم۔ سلیم۔ قدیم۔ ندیم۔ کریم۔ رحیم۔ صمیم۔ شمیم۔ همین۔ زمین۔ درین۔ برین۔ یقین۔ یقین۔ تنین۔ چنین۔ کهین۔ مهین۔ ثمین۔ یمین۔

جملات مرکبه از الفاظ قسم نگاشته بالا۔

صبح دمید۔ شب رمید۔ امیر اسپ خرید۔ سگ را مار گزید۔ آئین جریب زمین کرد۔ عقیل یقین کرد۔ رفیق برمن شفیق ست۔ آن فریق درین طریق ست۔ فقیر حقیر ست۔ امیر حقیر ست۔ ضمیر وزیر برین نظیر ست۔ آن مرد سلیم جلیم ست۔ این رسم قدیم ست۔ برین قول دلیل چیست۔ بر دفع این خبیث سبیل چیست۔ این از همان قبیل ست۔

آن یزید پلید ذلیل ست۔ این حدیث از کدام شنید۔ موش بخانۂ شوم خزید۔ آن حبیب لبیب ست۔ این غریب طبیب ست۔ رشید نزد حریف رسید۔ تیغ کشید۔ سرش برید۔ خونش چشید۔

سبق ۵

آخت۔ باخت۔ تاخت۔ داشت۔ پاشت۔ چاشت۔ کاشت۔ راست۔ خاست۔ ماست۔ کاست۔ تافت۔ یافت۔ بافت۔ دوخت۔ سوخت۔ کوفت۔ سوفت۔ دوست۔ پوست۔ ریخت۔ بیخت۔ پیخت۔ کیست۔ چیست۔ زیست۔ نیست۔ خواب۔ خوار۔ خوان۔ خواہ۔ خورد۔ خویش۔ خواند۔ خواست۔ دانگ۔ بانگ۔ آرد۔ کارد۔ راند۔ ماند۔

جملات مرکبہ از الفاظ قسم نگاشتۂ بالا۔

تیغ آخت۔ بر سر دشمن تاخت۔ آن جان باخت۔ دست عدو قلم ساخت۔ این وقت وقت چاشت ست۔ تخم را در زمین کاشت ست۔ این دست راست ست۔ آن بدست چپ خاست ست۔ بے کم و کاست این ماست ترشی دارد۔ آن کس پیش خود حقہ فرشی دارد۔ آی دوست گوشت را از پوست جدا کن۔ آنرا کباب ساز و غذائے خویش کردہ شکر خدا کن۔ چون مرغ بانگ داد۔ کارد بر حلق راند۔ خونش ریخت۔ آرد جو بیخت۔ نان ساخت ضیف آمد و خورد۔ قدرے باخود برد۔ آے جوان

کتاب خوان خواب مکن کہ خوار شوی۔ ہر چہ خواہی از خدا خواہ از غیرش بیزار شوی۔
زیست دُنیا چیست۔ کہ آنرا فنا ست بقا نیست۔ نور لطفِ خُدا بہر کہ تافت۔

او مراد دل یافت

سبق ۶

بہشت۔ گذشت۔ پرست۔ درست۔ نشست۔ شکست۔ شگفت۔ نہفت۔ درخت۔
کرخت۔ بریخ۔ تریخ۔ بسند۔ پسند۔ برند۔ پرند۔ درند۔ خرند۔ گزند۔ خرزند۔ سمند۔ کمند۔
شنوند۔ روند۔ چشند۔ کشند۔ دہند۔ نہند۔ شمرد۔ سپرد۔ درنگ۔ فرنگ۔ پلنگ۔ کلنگ۔
تفنگ۔ نہنگ۔ بزرگ۔ سترگ۔ تگرگ۔

جملات مرکبہ از الفاظ قسم رقمزدۂ بالا

زید نشست۔ قلم شکست۔ بریخ خورد۔ تریخ بُرد۔ بجان شگفت۔ بدل نہفت۔ نکو شمرد۔
بدو سپرد۔ کلنگ پرید۔ نہنگ درید۔ آن کس درست شد۔ خدا پرست شد۔ آن نکبخت
بزرگ ست۔ این شقی حیلہ سترگ ست۔ فرنگ با تفنگ جنگ می کنند۔ حیلہ گران بکار
آقا در نگ مے کنند۔ این سمند اورا پسند آمد۔ آن پلنگ در کمند آمد۔

سبق ۷

بالا یحالا۔ آلا۔ اما۔ طالب۔ غالب۔ صاحب۔ تائب۔ راحب۔ صاحب۔ مکتب

مطلب۔ طاعت۔ ساعت۔ فرقت۔ فرصت۔ حیرت۔ غیرت۔ ہیبت۔ غیبت۔ رحمت۔ زحمت۔ حکمت۔ قسمت۔ دہشت۔ وحشت۔ غفلت۔ سفلت۔ علت۔ ذلت۔ قلت۔ ملت۔ حارث۔ حانث۔ غرغ۔ فرنج۔ افصح۔ اوضح۔ بخ بخ۔ برزخ۔ شاید۔ باید۔ آید۔ زاید۔ حاضر۔ ناظر۔ ساغر۔ لاغر۔ باور۔ یاور۔ مادر۔ چادر۔ گوہر۔ جوہر۔ بہتر۔ کہتر۔ سرکش۔ حرکش۔ پوشش۔ کوشش۔ ہیکل۔ صیقل۔ بلبل۔ سنبل۔ عالم۔ ظالم۔ روشن۔ جوشن۔ یارہ۔ پارہ۔ خارہ۔ چارہ۔ پایہ۔ سایہ۔ دایہ۔ مایہ۔ شانہ۔ خانہ۔ جامہ۔ خامہ۔ آمہ۔ کامہ۔ نامہ۔ گامہ۔ لالہ۔ نالہ۔ ہفتہ۔ رفتہ۔ دستہ۔ بستہ۔ رستہ۔ خستہ۔ دشتہ۔ تشتہ۔ طرفہ۔ غرفہ۔ بندہ۔ زندہ۔ گندہ۔ خندہ۔ پنجہ۔ رنجہ۔ روزہ۔ موزہ۔ چوزہ۔ کوزہ۔ توشہ۔ گوشہ۔ چہرہ۔ سہرہ۔ زہرہ۔ مہرہ۔ تیشہ۔ پیشہ۔ تیشہ۔ جلیشہ۔ سینہ۔ کینہ۔ ہیضہ۔ بیضہ۔ بیوہ۔ میوہ۔ جملہ۔ حملہ۔ قبلہ۔ کعبہ۔ بچہ۔ زچہ۔ اللہ۔ کلہ۔ حصہ۔ قصہ۔ ساقی۔ باقی۔ ماہی۔ شاہی۔ قاضی۔ راضی۔ یاری۔ جاری۔ عرضی۔ مرضی۔ فرضی۔ قرضی۔ معنے۔ یعنے۔ تقوی۔ فتوی۔ عیسی۔ موسی۔ یافہ۔ نافہ۔ آرد۔ دارد۔ آرم۔ دارم۔ آری۔ داری۔ بازد۔ نازد۔ بازم۔ نازم۔ بازی۔ نازی۔ نازد۔ سازد۔ نازم۔ سازم۔ نازی۔ سازی۔ داند۔ ماند۔ دانم۔ مانم۔ دانی۔ مانی۔ نالد۔ بالد۔ نالم۔ بالم۔ نالی۔ بالی۔ نابد۔ یابد۔ نابم۔ یابم۔ نابی۔ یابی۔ پوشد۔ نوشد۔ پوشم۔ نوشم۔

پوشی۔ نوشی۔ گیرد۔ میرد۔ گیرم۔ میرم۔ گیری۔ میری۔ بیند۔ چیند۔ بینم۔ چینم۔ بینی۔ چینی۔ خواہد۔ خواند۔ خواہم۔ خوانم۔ خواہی۔ خوانی۔ وآون۔ زاون۔ وادم۔ زادم۔ دادی۔ زادی۔ دادہ۔ زادہ۔ بردن۔ مردن۔ بردم۔ مردم۔ بردی۔ مردی۔ بردہ۔ مردہ۔ بودن۔ سودن۔ بودم۔ سودم۔ بودی۔ سودی۔ بودہ۔ سودہ۔ دیدن۔ چیدن۔ دیدم۔ چیدم۔ دیدی۔ چیدی۔ دیدہ۔ چیدہ۔ بستن۔ جستن۔ بستم۔ جستم۔ بستی۔ جستی۔ بستہ۔ جستہ۔ کشتن۔ شستن۔ کشتم۔ شستم۔ کشتی۔ شستی۔ کشتہ۔ شستہ۔ گفتن۔ خفتن۔ گفتم۔ خفتم۔ گفتی۔ خفتی۔ گفتہ۔ خفتہ۔ تیغ۔ بتیغ۔ تیغی۔ تیغم۔ تیغت۔ تیغش۔ دست۔ بدست۔ دستی۔ دستم۔ دستت۔ دستش۔ بسر۔ بسپر۔ بسپرے۔ بسپرم۔ بسپرت۔ بسپرش۔ سخن۔ بسخن۔ سخنی۔ سخنم۔ سخنت۔ سخنش۔

جملات مرکبہ از الفاظ قسم نگاشتہ بالا

قدرش بالاست۔ برسرش کالاست۔ آن طالب خدا بران دیو سرکش غالب ست۔ رای آن صاحب دل صائب ست۔ این نیکو ساعت ست۔ وقت طاعت ست۔ در ہر کارے علت مکن۔ در بذل درویشان قلت مکن۔ خدا ہر جا حاضر ست۔ بر ہمہ ناظر ست۔ منکر این کافر ست۔ عاقل از دنا فرست۔ چون عیب کسی بینی پوشش کن۔ علم آموز در عمل کوشش کن۔ عالم بے عمل ظالم ست۔ مرد بے ریا

از طعنۂ کسان سالم است۔ شاخ طوبیٰ سایہ دارد۔ آن بلند مایہ بزرگ پایہ دارد۔ پسر قاضی با دختر زرراضی شد۔ این قصہ ماضی شد۔ کسے را غیبت مکن۔ در راست گفتن از کسے ہیبت مکن۔ دوست زیرک دانا گزین ست مفلس و ہمچال حزین ست عادت کم گفتن و کم خفتن بہتر ست۔ نام نزد ہر کس ذلیل و کہتر ست۔ بر عاجز رحمت مکن بر عجز دشمن رحمت مکن۔ در بر جوش کن۔ این شمع روشن کن۔ مکتب جای ادب ست۔ چکلہ مکان غضب ست۔ لذت میوہ بیوہ داند۔ در دل مردہ آہ و حسرت ماند۔ دشنہ را صیقل کن۔ خود را قوی ہیکل کن۔ بغض و حسد در سینہ مدار۔ با کسے کینہ مدار۔ با ہر کسے پنجہ مکن۔ دلے را رنجہ مکن۔ صاحب خانہ را خبر کن صبح و شام کسب ہنر کن۔ زینت خانہ کن۔ موئے را شانہ کن۔ در ببستم۔ دل خستم۔ چمن دیدم۔ گل چیدم۔ ہر کہ خفتہ است مردہ است۔

خوش گفتم۔ در سفتم۔

جملہ است گفتگو۔

از کجا مے آئی۔ از خانہ می آیم۔ ہیچ خبر تازہ داری۔ نہ صاحب حالا میروم اگر خدا کند بعد دو ماہ باز پس خواہم آمد۔ خدا حافظ۔ طالب علی چرا می نالی محسن علی سنگے بر سرم زد۔ از درد سر نالم فضل اللہ کجا مے روی۔ بہ مکتب مے روم۔ تنہا می روی۔ نہ قبلہ با غالب علی

[illegible] طالب علی بسکہ بد خو ہستی با ہیچ کس دوست نمی شوی۔ احمد وقت مکتب قریب ست زود طعام بخور

وجامہ صاف بپوش وکلاہ بر سر نہ وراہ مکتب گیر چرا دیر می کنی۔ زود برو۔ ورنہ غیر حاضر خواہی شد۔ اکبر علی حالا چہ کتاب مے خوانی۔ پند نامۂ شیخ سعدیؒ میخوانم۔ این فقرہ بخوان۔ معنے این لفظ چیست۔ معنے نمے دانم فقط متن مے خوانم۔

باب چہارم

تبحی الفاظ بنج حرفی

آرباب۔ اصحاب۔ اسباب۔ احباب۔ انصاب۔ القاب۔ آیات۔ اوقات۔ خیرات۔ سوغات۔ صلوات۔ آیراث۔ میراث۔ آخراج۔ معراج۔ اصطلاح۔ انواع۔ مفتاح۔ مصباح۔ طیّاخ۔ نفّاخ۔ اوساخ۔ گستاخ۔ آباد۔ آزاد۔ فریاد۔ فرہاد۔ بنیاد۔ اُستاد۔ اُفتاد۔ اُولاد۔ امجاد۔ اسناد۔ ارشاد۔ مرصاد۔ میلاد۔ میعاد۔ اقرار۔ انکار۔ دیوار۔ دیدار۔ بیدار۔ بیمار۔ تیمار۔ بیزار۔ پیزار۔ آغاز۔ آواز۔ پرداز۔ پرواز۔ پشواز۔ ابراز۔ آلماس۔ ملماس۔ اجلاس۔ افلاس۔ احراس۔ مقیاس۔ قسطاس۔ قرطاس۔ پاداش۔ پرخاش۔ شاباش۔ خشخاش۔ اخلاص۔ ابراص۔ اغراض۔ مقراض۔ افراط۔ اوساط۔ الفاظ۔ ایقاظ۔ اوضاع۔ انواع۔ اجماع۔ اسماع۔ اطواغ۔ ایماغ۔ اشراف۔ اجلاف۔ ایلاف۔ انصاف۔ اعطاف۔ الطاف۔ اطراف۔ اظراف۔ آفاق۔ اخلاق۔ اشفاق۔ اطلاق۔ اسحاق۔ جقماق۔ املاک۔ فتراک۔ تریاک۔ مسواک۔ تاپاک۔ خاشاک۔

افلاک۔ اشلاک۔ شاماک۔ کاواک۔ اشکال۔ ارسال۔ پنسال۔ پنجال۔ صلصال۔
خلخال۔ انجام۔ آرام۔ الزام۔ اکرام۔ ارقام۔ انعام۔ اسلام۔ صمصام۔ قمقام۔ دشنام۔
باران۔ یاران۔ فرمان۔ درمان۔ قربان۔ دربان۔ ایشان۔ خویشان۔ ایوان۔
دیوان۔ زندان۔ دندان۔ خندان۔ شرگان۔ میدان۔ ترسان۔ لرزان۔ سلطان۔
شیطان۔ درگاہ۔ خرگاہ۔ کوتاہ۔ روباہ۔ مطلوب۔ مقلوب۔ مسلوب۔ اسلوب۔
مغلوب۔ مغضوب۔ مصحوب۔ یعسوب۔ یعقوب۔ مرغوب۔ ہاروت۔ ماروت۔ تابوت۔
چاکوت۔ یاقوت۔ مجنوث۔ محدوث۔ برغوث۔ موروث۔ مفلوج۔ مخروج۔ مفتوح۔ مقبوح۔
منسوخ۔ منفوخ۔ فرمود۔ فرسود۔ آلود۔ آسود۔ مقصود۔ مفقود۔ بخشود۔ پیمود۔ مودود۔ موجود۔
مسعود۔ مشہود۔ میسور۔ منشور۔ منظور۔ زنبور۔ مغرور۔ مزدور۔ مذکور۔ معذور۔
مسطور۔ مقدور۔ مقصور۔ امروز۔ افروز۔ بہروز۔ فیروز۔ طاؤس۔ ناقوس۔ فانوس۔
مانوس۔ قابوس۔ کابوس۔ جاسوس۔ سالوس۔ کاموس۔ قاموس۔ یلبوس۔ منحوس۔
خاموش۔ جاموش۔ طرگوش۔ سرپوش۔ سرجوش۔ پاپوش۔ منقوش۔ منفوش۔ مرصوص۔
مخصوص۔ منقوص۔ منصوص۔ معروض۔ مغروض۔ مقروض۔ مقبوض۔ مضبوط۔ مربوط۔
محفوظ۔ محظوظ۔ مرفوع۔ مرجوع۔ مفروغ۔ مبلوغ۔ مکشوف۔ مشغوف۔ مالوف۔ ملفوف۔
مکنوف۔ مصروف۔ موصوف۔ موقوف۔ مخلوق۔ محلوق۔ مرزوق۔ مشقوق۔ صندوق۔

بندوق۔ مملوک۔ مسلوک۔ مشکوک۔ مسکوک۔ متروک۔ مشغول۔ مرغول۔ مقبول۔ موصول۔
معقول۔ منقول۔ فرغول۔ کچکول۔ بہلول۔ مدلول۔ مجہول۔ مسلول۔ مظلوم۔ معلوم۔
معدوم۔ موہوم۔ منظوم۔ مضموم۔ محروم۔ مسموم۔ خرطوم۔ ممنون۔ مکنون۔ اکنون۔ مضمون۔
مشحون۔ بیرون۔ افزون۔ آبرو۔ آرزو۔ آبجو۔ اندوہ۔ انبوہ۔ مکروہ۔ ترتیب۔
ترکیب۔ تثلیث۔ تانیث۔ ترویج۔ تزویج۔ تسبیح۔ تصحیح۔ توبیخ۔ تنسیخ۔ تہنیت۔ پرسید۔
نالید۔ مالید۔ تائید۔ تاکید۔ پوشید۔ کوشید۔ کندید۔ خندید۔ رخشید۔ بخشید۔ چسپید۔ خسپید۔
تاخیر۔ تاثیر۔ تدبیر۔ تقدیر۔ تصویر۔ تشہیر۔ تحریر۔ تقریر۔ تعبیر۔ تعمیر۔ انجیر۔ زنجیر۔ کفگیر۔
گلگیر۔ آویز۔ آمیز۔ کشتیز۔ شونیز۔ کارمیز۔ فالیز۔ دہلیز۔ گلریز۔ پرویز۔ پرہیز۔ تقدیس۔
تفریس۔ تلبیس۔ ابلیس۔ برجیس۔ بلقیس۔ درویش۔ تشویش۔ تفتیش۔ تبخیش۔ تحریص۔
تنقیص۔ تخلیص۔ تلخیص۔ تبغیض۔ تبعیض۔ تعریض۔ تنقیض۔ تفریط۔ تنشیط۔ تقریظ۔
توعیظ۔ تفریع۔ ترجیع۔ تقطیع۔ توقیع۔ تبلیغ۔ تفریغ۔ تصنیف۔ تضعیف۔ تالیف۔ تعریف۔
تشریف۔ تصدیق۔ تحقیق۔ تدقیق۔ توفیق۔ تخلیق۔ تخلیق۔ تاریک۔ باریک۔ تحریک۔
تشکیک۔ نزدیک۔ تملیک۔ تعطیل۔ تعجیل۔ تعمیل۔ اجلیل۔ تہلیل۔ تجلیل۔ قندیل۔
مندیل۔ تعلیم۔ تعظیم۔ تکریم۔ تقسیم۔ ترقیم۔ تسنیم۔ اقلیم۔ تقویم۔ آئین۔ آگین۔ مسکین۔
تسکین۔ سنگین۔ رنگین۔ سیمین۔ شیرین۔ تضمین۔ تلقین۔ بالین۔ پائین۔ تشبیہ۔ تنبیہ۔

توجیہ۔ باشند۔ باشند۔ الوند۔ پیوند۔ ریزند۔ بیزند۔ گیرند۔ میرند۔ خفتند۔ گفتند۔ سفتند۔
رفتند۔ رقصند۔ جستند۔ بستند۔ گشتند۔ شستند۔ خرسند۔ پرسند۔ برزند۔ مرزند۔
بودند۔ سودند۔ دادند۔ زادند۔ دیدند۔ چیدند۔ بینند۔ چینند۔ گویند۔ جویند۔ پویند۔ شویند۔
گماشت۔ گذاشت۔ نگاشت۔ گداخت۔ نواخت۔ شناخت۔ شنافت۔ بتافت۔ گریخت۔
گسیخت۔ فروخت۔ فریفت۔ نشاند۔ فشاند۔ خارید۔ پاشید۔ خلاند۔ دواند۔ آنجا۔ اینجا۔
کارگر۔ آستر۔ جانور۔ نامور۔ بیشتر۔ پیشتر۔ آنکہ۔ آنچہ۔ فاختہ۔ آختہ۔ آشتی۔ داشتے۔ کاشتی۔ پاشتے۔

جملات مرکبہ از الفاظ قسم نگاشتہ بالا

ہر آغاز را انجام ست۔ پس ہر رنج و غم آرام ست۔ بہتر اشغال تلاوت آیات کتاب
حق تعالیٰ است جل جلالہ و عم نوالہ۔ ہمہ ارسال سوغات صلوات بر محمد مصطفےٰ است
صلی اللہ علیہ وسلم۔ روشن نجوم دین اسلام اصحاب پیمبر مختار اند۔ رضی اللہ تعالیٰ عنہم۔
نکوتر از زمرۂ اہل دین آنان کہ ایشان را نیکو شمارند۔ از احباب حبیب یزدان
آنست کہ با ایشان موافق ست۔ و بدخواہ آن حضرات بدترین خلائق و منافق ست۔
ہر کہ از ایشان بیزار ست۔ بر سرش بیزار ست۔ طہارت لازمۂ عبادت ست۔ و
سردار ہمہ پرستش نماز با خلاص و حسن نیت ست۔ و نماز با خلاص مفتاح جنت ست۔
و جنت مقام راحت کبریٰ و نعمت عظمیٰ است۔ تحصیل فیض علوم در خدمت استاد ست۔

گستاخ از استاد آنکہ بد بنیاد ست حسن اخلاص مصباح اعمال ست۔ واد ساغ کاچال زکوٰۃ
مال ست۔ آبراز برہنہ سر افلاس آرد۔ مومن آنکہ از مناہی خدا خود را باز دارد۔ و در حسن
تعمیل اوامر او کوشد۔ وعیب کسان پوشد۔ حقوق مردم شناسد۔ از عذاب خدا ہراسد۔
ادائے احکام خدا فرض ست۔ مقراض محبت قرض ست۔ بعد مردن خندان آنکہ اعمال او
حسن بست۔ و گریان آنکہ افعال او قبیح ست۔ ہمتی مرد میدان ست۔ خیر خواہ سلطان۔
بے ہمتی نامرد چون زن بیوہ است۔ حبالۂ شیطان۔ ہر کہ در ہر کار رضا جوی مولی است۔
او از ہمہ اولی ست۔ ہر کہ بر و تنگری لطیف ست دشمنش مغلوب ست۔ از بنی یعقوب
بوزنۂ خدا یہودی مغضوب ست۔ آنچہ حق و دود در کتاب خود فرمود۔ ہر کہ در راہ تعمیل او
قدم فرسود۔ بہر او بہشت موجود ست او فائز بمقصود ست۔ ہر کہ غیر ازین راہ پیمود و
بمال دنیا مغرور شد او مزدور سگ بیدم مردود ست۔ ہر کہ علم ندارد مسکین ست۔ دل سہ کس
ہر دم بے تسکین ست۔ قرض دار۔ غرض دار۔ مرض دار ہمیشہ بیقرار ماند۔ از ہر زہ گفتن دل
بمیرد۔ بد گہر پند نیکان نہ پذیرد۔ تنیکہ در و نش دل نہ زندہ است چون روشن فانوس ست۔
و آنکہ مردہ است جسمش ہمچون خانۂ تاریک و منحوس ست۔ بے عمل مرید شیطان مرید از
رحمت رب مجید محروم ست۔ و حیات دنیوی موہوم محبتش مسموم الفتش مذموم۔ عاقبت
ہمہ معدوم ست۔ اللہ بس باقی ہوس

سبق ۲

متفق۔ مستحق۔ منفصل۔ متصل۔ مشتمل۔ مشتعل۔ مهتم۔ منتظم۔ تجربہ۔ تذکرہ۔ مدخلہ۔ تخرجہ۔ تکملہ۔ والدہ۔ صاحبہ۔ مدرسہ۔ محکمہ۔ شعبہ۔ اُسترہ۔ مشتری۔ مفتری۔ نشتری۔ مسخری۔ منتری۔ جنتری۔ مصطفیٰ۔ مرتضیٰ۔ بندگی۔ زندگی۔ پروری۔ سروری۔ تولاً۔ مصلاً۔ تعجب۔ تعصب۔ مجبت۔ مشقت۔ مثلث۔ مخنث۔ مُرَوَّج۔ مُفَرَّح۔ مفرح۔ مسلح۔ تردد۔ تشدد۔ تولد۔ تودد۔ تلمذ۔ تلذذ۔ مقدر۔ مکرر۔ میسر۔ مقرر۔ مدور۔ منور۔ مسدس۔ مفرس۔ مشوش۔ مفرش۔ تفحص۔ تنقص۔ تعرض۔ تمرض۔ تسلط۔ توسط۔ تورط۔ مغلط۔ تحفظ۔ توغظ۔ توزع۔ تفزع۔ مدمغ۔ مسبغ۔ توقف۔ تاسف۔ تملق۔ تخلق۔ تمسک۔ تهلک۔ توغل۔ توکل۔ مسلم۔ مقدم۔ مزین۔ مدون۔ توجہ۔ تنبہ۔ تجلی۔ تسلی۔ ترقی۔ تمنی۔ تشفی۔ مصفی۔ کریما۔ رحیما۔ مناسب۔ محاسب۔ ملامت۔ سلامت۔ حکایت۔ شکایت۔ حوادث۔ خبائث۔ معارج۔ مدارج۔ فوائح۔ سوانح۔ مناسخ۔ فراسخ۔ نباید۔ نشاید۔ مساجد۔ قواعد۔ منافذ۔ نواجذ۔ سمندر۔ سکندر۔ منابر۔ مقابر۔ مجالس۔ مدارس۔ سپارش۔ گزارش۔ عوارض۔ عرائض۔ شرائط۔ محافظ۔ مواعظ۔ سواطع۔ طوالع۔ سوالف۔ مخالف۔ مطابق۔ موافق۔ ارائک۔ ملائک۔ منازل۔ قنادل۔ قبائل۔ سواحل۔ ملازم۔ لوازم۔ مکارم۔ محارم۔ محاسن۔ سواکن۔ تگاپو۔ ترازو۔ دوادو۔ قلمرو۔ کنارہ۔ منارہ۔

زمانہ۔ زبانہ۔ بہانہ۔ شبانہ۔ پیادہ۔ زیادہ۔ ارادہ۔ اشارہ۔ دریچہ۔ ہمیشہ۔ زبانی۔ نشانی۔

جملات مرکبہ از الفاظ قسم نگاشتہ بالا

با دُنیا محبت مکن۔ و طلب دُنیا مشقت مکن۔ از بہر بہشت بندگی مکن۔ و در خواہش نفس بد صرف زندگی مکن۔ عابد برائے نعم خلد مزدور ست۔ دُنیا دار سگِ دُنیا مشہور ست۔ عبادت باخلاص ادا مے کن۔ ہر چہ کنی برضائے خدا مے کُن۔ اگر طلبی خدا را طلب و گر جوئی خدا را جوے۔ اگر پوئی براہِ خدا پوئے۔ اگر چیزے گوئی جز حق مگو۔ از دنیا تعرض کُن باخدا شو۔ طالبِ دُنیا مخنث ست و طالبِ عقبیٰ مؤنث و طالبِ مولا مذکر ست۔ ہر کہ با خداست دلش منور ست۔ بر تشدد افلاس تردد مکن۔ با فرومایگان تودد مکن۔ بہر حال بخیال حرام و حلال توسع مے کُن۔ و ہمیشہ بحضرتِ حق تضرع مے کُن۔ مدمغ مشو معذب شوی۔ باخدا تولا کُن مقرب شوی در امورِ خیرات توقف مکن کہ وقتی تاسف خوری۔ باہر کسے تملق مکن کہ ذلت بری۔ در معاصی عجلت مکن کہ در ورطہ تہلکہ غریق شوی۔ براہِ شہوات مپوی کہ در آتشِ جہنم حریق شوی۔ باد دار کہ تعجیل از شیطانست و تاخیر از رحمٰن۔ کارِ عقبیٰ را بر کارِ دُنیا مقدم ساز۔ ارادتِ خود را بر حق تعالیٰ مسلم نماے۔ از تنگی حالات شکایت مکن۔ از شکوہ کسی با کسے حکایت مکن۔ انچہ خدایت دادہ است بران قناعت گزین۔ کارِ خود را بر خدا توکل کُن خوش نشین کسے را دشنام دادن نباید و سقط گفتن نشاید۔

سبق ۳

فتادن۔ نہادن۔ فتادم۔ نہادم۔ فتادی۔ نہادی۔ فتادہ نہادہ۔ ربودن۔ نمودن۔ ربودم۔ نمودم۔ ربودی۔ نمودی۔ ربودہ۔ نمودہ۔ دریدن۔ پریدن۔ دریدم۔ پریدم دریدی۔ پریدی۔ دریدہ۔ پریدہ۔ کشیدن۔ چشیدن۔ کشیدم۔ چشیدم۔ کشیدی۔ چشیدی۔ کشیدہ۔ چشیدہ۔ تنیدن۔ شنیدن۔ تنیدم۔ شنیدم۔ تنیدی۔ شنیدی۔ تنیدہ۔ شنیدہ۔ کیدن۔ چکیدن۔ کیدم۔ چکیدم۔ کیدی۔ چکیدی۔ کیدہ۔ چکیدہ۔ شکستن۔ نشستن۔ شکستم۔ نشستم۔ شکستی۔ نشستی۔ شکستہ۔ نشستہ۔ ساختن۔ تاختن۔ ساختم۔ تاختم۔ ساختی۔ تاختی۔ ساختہ۔ تاختہ۔ باختن۔ ساختن۔ باختم۔ ساختم۔ باختی۔ ساختی۔ باختہ۔ ساختہ۔ دوختن۔ سوختن۔ دوختم۔ سوختم۔ دوختی۔ سوختی۔ دوختہ۔ سوختہ۔ ریختن۔ بیختن۔ ریختم۔ بیختم۔ ریختی۔ بیختی۔ ریختہ۔ بیختہ۔ بافتن۔ یافتن۔ بافتم۔ یافتم۔ بافتی۔ یافتی۔ بافتہ۔ یافتہ۔ داشتن۔ کاشتن۔ داشتم۔ کاشتم۔ داشتی۔ کاشتی۔ داشتہ۔ کاشتہ۔

جملات

ہرکہ با بدان نشیند نیکوئی نہ بیند۔ ہرکہ نصیحت نشنود سر ملامت شنیدن دارد۔ ہرچہ زود برآید دیر نپاید۔ ہرچہ بقامت کہتر بقیمت بہتر۔ دروغ مصلحت آمیز بہ از راستی فتنہ انگیز۔ ہرکس را عقل خود بکمال نماید و فرزند خود بجمال۔ مشک آنست کہ خود ببوید نہ کہ عطار گوید۔ دانا چون طبلہ عطار است خاموش و ہنر نما و نادان چون طبل غازی بلند آواز و میان تہی۔

ہر کہ با بدان نشیند اگرچہ طبیعت ایشان نگیرد لیکن بطریق ایشان متہم گردد۔ دو کس مردند و تحسر بردند یکے آنکہ داشت و نخورد دیگر آنکہ دانست و نکرد۔ فریب دشمن مخور و غرور مداح مخر کہ این دام بر زرق نہادہ است و آن دو من طمع گشادہ۔ احمق را ستایش خوش می آید چون لاشہ کہ در کعبش دمندغر بہ نماید۔ ہر کہ دشمن کوچک را حقیر شمارد بدان ماند کہ در آتش اندک را مہمل گذارد۔ دشمن ضعیف کہ در طاعت آید و دوستی نماید مقصود و مجز این نیست کہ دشمن قوی گردد۔ آواز بربط با علبۂ دہل بر نیاید و بوئے عنبر از گند سیر فرو ماند۔

باب پنجم

تہجی الفاظ شش حرفی

بنپاشت۔ انگاشت۔ پنداشت۔ افراشت۔ افراخت۔ انداخت۔ اندوخت۔ افروخت۔ آموخت۔ واسوخت۔ انگیخت۔ آمیخت۔ آہیخت۔ آراست۔ پیراست۔ پرداخت۔ برخاست۔ برداشت۔ گذاشت۔ آفتاب۔ ماہتاب۔ ناشپات۔ نامجات۔ الغیاث۔ ذوثلاث۔ کاربار۔ کارزار۔ بوسفند۔ گوسپند۔ کامگار۔ سازگار۔ نامدار۔ تاجدار۔ موسمار۔ ہوشیار۔ شاخسار۔ جویبار۔ رستخیز۔ جست خیز۔ غلیواز۔ جلدساز۔ کارنیز۔ کارمیز۔ موج خیز۔ آبجوش۔ بناگوش۔ آستان۔ داستان۔ بادبان۔ تابدان۔ ساربان۔ کاروان۔ پاسبان۔ باغبان۔ خاندان۔ خانمان۔ شادمان۔ آسمان۔ بوستان۔ دوستان۔ آستین۔ پوستین۔ ریسمان۔ کوسمان۔

میزبان۔مہربان۔بادشاہ۔بارگاہ۔کارگاہ۔انقلاب۔انتخاب۔التفات۔مضحکات۔
احتیاج۔احتجاج۔افتتاح۔اصطلاح۔انتساخ۔انتفاخ۔اعتماد۔اعتقاد۔استعاذ۔التذاذ۔
اختیار۔اعتبار۔انتظار۔انتشار۔امتیاز۔اہتزاز۔التماس۔اقتباس۔انتعاش۔افتراش۔
اختصاص۔استیناص۔اعتراض۔افتراض۔احتیاط۔انحطاط۔التحاظ۔احتظاظ۔
ارتفاع۔اطلاع۔انقراغ۔اصطباغ۔انحراف۔اختلاف۔اتفاق۔افتراق۔انسلاک۔
انہماک۔انتقال۔انفصال۔انتقام۔انتظام۔اہتمام۔اختتام۔احتشام۔اتمام۔ماکیان
ماہیان۔حاضران۔ناظران۔چیتیان۔طیلسان۔الامان۔کمکشان۔اشتباہ۔دستگاہ۔
ملاقات۔مقامات سلاطین۔شیاطین۔مضامین۔قوانین۔تماثیل۔ابابیل۔بیارام
میارام۔بیفشار۔میفشار۔بیاسود۔میاسود۔بیالود۔میالود۔سپاہان۔سواران۔بہاران۔
نگاران۔مراجعت۔مرافقت۔مطالبت۔موافقت۔مناسبت۔مصاحبت۔مخالفت۔
محافظت۔محاورہ۔مشاہرہ۔مقابلہ۔مباولہ۔مراسلہ۔مراحلہ۔مطالعہ۔معانقہ۔مراقبہ۔ملاحظہ۔
مطالبہ۔مبالغہ۔مباحثہ۔مناظرہ۔مجادلہ۔مکابرہ۔آرایش۔آسایش۔آمیزد۔آویزد۔افزازد۔
اندازد۔انگارد۔پندارد۔فالودہ۔آلودہ۔فرمودہ۔فرسودہ۔نالیدہ۔مالیدہ۔نوشیدہ۔
پوشیدہ۔مستانہ۔دستانہ۔پروانہ۔دیوانہ۔سالانہ۔ماہانہ۔تاریکی۔باریکی۔آلودن۔آسودن
فرمودن۔فرسودن۔آوردن۔پروردن۔خاریدن۔باریدن۔پاشیدن۔پاشیدن

نالیدن - مالیدن - پوسیدن - کوشیدن - دوشیدن - نوشیدن - ترسیدن - پرسیدن - رسیدن - خلیسیدن - گذاشتن - گماشتن - شگافتن - شناختن - گداختن - نواختن - شناختن - فراختن - گساردن - گماردن - گزاردن - فشاردن - گذاشته - گماشته - شگافته - شناخته - گداخته - نواخته - شناخته - فراخته - گساردہ - گماردہ - گزاردہ - فشاردہ - ✤ ✤ ✤ ✤

سبق ۲

تجنّی الفاظ ہفت حرفی

انگاشتن - انگاشتم - انگاشتی - انگاشته - پنداشتن - پنداشتم - پنداشتی - پنداشته - افراشتن - افراشتم - افراشتی - افراشته - برداشتن - برداشتم - برداشتی - برداشته - افراختن - افراختم - افراختی - افراخته - انداختن - انداختم - انداختی - انداخته - انگیختن - انگیختم - انگیختی - انگیخته - آمیختن - آمیختم - آمیختی - آمیخته - آویختن - آویختم - آویختی - آویخته - آهیختن - آهیختم - آهیختی - آهیخته - افروختن - افروختم - افروختی - افروخته - اندوختن - اندوختم - اندوختی - اندوخته - رسانیدن - رسانیدم - رسانیدی - رسانیده - خرامیدن - خرامیدم - خرامیدی - خرامیده - خراشیدن - خراشیدم - خراشیدی - خراشیده - تراشیدن - تراشیدم - تراشیدی - تراشیده - فروشیدن - فروشیدم - فروشیدی - فروشیده - خروشیدن - خروشیدم - خروشیدی - خروشیده - آراستن - پیراستن - برخاستن - برداختن - پرستیدن - پژوهیدن - شکوهیدن - شکوهیدن

جانیدن۔ دوانیدن۔ پسندیدن۔ ترنجیدن۔ تراویدن۔ ترابیدن۔ خوابیدن۔ خلانیدن۔
درخشیدن۔ درفشیدن۔ خموشیدن۔ فروشیدن۔ زدائیدن۔ ستائیدن۔ ستیهیدن۔
ستیزیدن۔ سرائیدن۔ سگالیدن۔ گدازیدن۔ نیازیدن۔ نگاریدن۔ فگاریدن۔
غریویدن۔ نیوشیدن۔ گزائیدن۔ گرائیدن۔ نکوهیدن۔ نوردیدن۔ استیعاب۔
استعجاب۔ تسلیمات۔ تقصیرات۔ تعیلات۔ تصدیعات۔ تفریحات۔ تاویلات۔
معلومات۔ ملفوظات۔ منظومات۔ مقبولات۔ مکروہات۔ مستورات۔ مفتوحات۔ ملبوسات۔
استخراج۔ استمزاج۔ استفراح۔ استنکاح۔ استبعاد۔ استرشاد۔ استغفار۔ استنکار۔ دستاویز۔
رستاخیز۔ استیناس۔ استحراس۔ خوان پوش۔ پلنگ پوش۔ بادہ نوش۔ سیاہ گوش۔
استطلاع۔ استمتاع۔ استفراغ۔ استخلاف۔ استعجاف۔ استنشاق۔ استبراق۔ استسواک۔
استجال۔ استلام۔ استعلان۔ استحسان۔ سلیمانی۔ خراسانی۔ ناسدانی۔ پیکدانی۔
خاندانی۔ سکنجبین۔ ترنجبین۔ چرخ اطلس۔ چرخ چمبر۔ زعفرانی۔ شیرخانی۔ ریبانی۔ باغبانی۔
بادبانی۔ ساربانی۔ بردوانی۔ بدگمانی۔ کامرانی۔ ماہتابی۔ آفتابی۔ کامگاری۔ سازگاری۔

سبق ۳

تجنیس الفاظ ہشت حرفی

افزائیدن۔ افزائیدم۔ افزائیدی۔ افزائیم۔ آلائیدن۔ آلائیدم۔ آلائیدی۔ آلائیدہ۔

افرازیدن - افرازیدم - افرازیدی - افرازیده - آشامیدن - آشامیدم - آشامیدی - آشامیده - آسائیدن - آسائیدم - آسائیدی - آسائیده - آمائیدن - آمائیدم - آمائیدی - آمائیده - انجامیدن - آمیزیدن - انگیزیدن - آهیزیدن - بالائیدن - پروازیدن - شوبانیدن - گسلانیدن - فرسائیدن - گذرانیدن - جولانیدن - پوبانیدن - انجامیده - انگاریده - آغازیده - گسلانیده - جولانیده - پوبانیده - شوبانیده - جوبانیده - پروازیده - آغازیده - آمیزیده - آهیزیده -

حصّہ دوم

باب اوّل

در پندہائے سودمند برعایت حروف ہجا

۱- اطاعت مادر و پدر واجب ست - و اطاعت استاد متحتم - ایشان را بہر حال خوش دار و ہرگز رنجہ مساز - آزار رسانیدن کسی را نتیجۂ نیکو ندارد - از صحبت نادان باید خوشتر ست - آدمی گناہ خود را یاد نمی دارد ولیکن پیش خدای تعالیٰ ہمہ موجود ست - افشائے سر خود با زنان نادانی ست - آنچہ را بتایش خوش آید - از دشمن حذر باید کرد - از صحبت جاہلان بہ پرہیز - از مصاحبت بدان پرہیز نمائے - از مادر و پدر و از استاد و از بزرگان ادب مے کن و با ایشان از ادب سخن میکردہ باش -

ب۔ بہترین[11] سرمایہ اولاد آدم ادب ست۔ بر عیب[12] پند کردن آثار محبت ست۔
بر قول[13] بزرگان عمل ضرور ست۔ برائے[14] خدمت مادر و پدر و اُستاد بجان و دل حاضر باش۔
پ۔ پدر[15] و مادر و اُستاد ہر چہ نصیحت کنند بران عمل کن۔ پند[16] ہے کہ سود مند کند
تر او را تعمیل آن بکوش۔ پائے[17] خود را در راہ مستقیم حق تعالےٰ مضبوط دار پیرو[18] اہل ضلال ہرگز مباش
ت۔ تواضع[19] آدمی را عزیز گرداند تکبر[20] مردم را خوار و ذلیل و بے مقدار ے سازد۔
تکبر[21] ابلیس را ذلیل و خوار کرد شعر تکبر عزازیل را خوار کرد + بزندانِ لعنت گرفتار کرد +
بتجویز[22] خود را بر تجویز خدا و رسول و پدر و استاد مقدم مکن۔
ث۔ ثمرۂ[23] نیکی نیکی ست۔ و ثمرۂ بدی بدی۔ ثروت[24] دنیوی را بہ نسبت آخرت
وبال جان خود بشمار۔ ثروتِ[25] حسنِ اعمال بہر عقبیٰ درین دنیا جمع میکردہ باش کہ بروز
رستخیز بکار ت آید
ج۔ جمع[26] مال از بہر دنیا ست و جمع حسن اعمال از برائے عقبیٰ۔ جور[27] و جفا بر کسے مکن کہ
جفا پیشہ را بدوزخ عذاب شدید ست۔
چ۔ چہار[28] چیز دلیل بزرگیست۔ علم[29] را عزیز داشتن و بد[30] را بہ نیکوئی دفع کردن و خشم[31] فرو
خوردن و جواب[32] باصواب دادن۔ چون[33] عہد کنی در وفائے آن جہد نمائے تا دوست دشمن را
بر تو اعتماد باشد۔ چاپلوسی[34] از کسے مکن کہ ترا حقیر خواہد دانست۔

ح۔ حلم[۳۱] اختیار کن کہ حلم آدمی را وقار افزاید۔ حرف[۳۲] چکپشی با کسے مکن کہ موجب آزردگی دل ست۔ حسد[۳۳] از کسے مکن کہ حاسدان در جہنم معذب خواہند شد۔ حلال[۳۴] خدا اختیار کن و از چیزہائے حرام پرہیز۔ حلاف[۳۵] مشو کہ حلف کنندہ در ہر سخن بے اعتبار ست۔

خ۔ خیانت[۳۶] مکن کہ خائن بہمہ حال مردود دست و خلق خدا از و ناخوشنود۔ خاکساری اختیار کن کہ در خلائق عزو وقار یابی تخم اشجار کہ خاکساری اختیار کند خدایش نشو ونمائی بخشند۔ خاشع[۳۷] باش کہ حق تعالیٰ خشوع کنندگان را دوست میدارد۔

د۔ در[۳۸] خوشحالی ہر کس دوست میشود و در افلاس امتحانِ دوستی ست۔ در[۳۹] احیان کلام سخن کردن عیب ست۔ دل[۴۰] کسے را رنج مرسان۔ در[۴۱] پی ایذا و تکلیف کسے مباش۔ در[۴۲] صحبت نیکان دلنشین۔ در[۴۳] کارہا تعجیل و شتاب مکن۔ دشمن[۴۴] را حقیر نباید شمرد۔ دشمن[۴۵] دانا از دوست نادان بہتر ست۔ دنیا[۴۶] دار المکافات ست اگر با کسے نیکی کنی دیگران با تو نیکی کنند و اگر بدی کنی دیگران نیز با تو بہ بدی پیش آیند۔

ذ۔ ذکر[۴۷] خدا میکردہ باش کہ ذاکرین را خدا خوش میدارد۔ ذہول[۴۸] در اطاعت خدا و رسول[۴۹] ہرگز مکن کہ در غافلان شمردہ شوی۔

ر۔ راز[۵۰] دل با کسے مگو۔ راستبازی[۵۱] شعار کن کہ راستباز را دوست بسیار باشد راست کار را گاہی ضرر نمیرسد۔ رای[۵۲] خود را بر رای مادر و پدر و استاد مقدم مکن۔ راہم[۵۳] زن مباش۔

ز۔ زندگانی در بندگی خداوند خوشنودی و بے آزاری بسر باید کرد۔ زنان را درتندی و نرمی دار۔ زنہار خوار مباش زہد اختیار کن۔

س۔ سرمایۂ بزرگی عقل و ادب ست نہ اصل و نسب۔ سخاوت به از عبادت ست۔ ستایش بیجا کردن طفلان را بدراہ نمودن ست۔ سرّے کہ داری اخفائے او بہتر ست۔ ستیز با کسے مکن۔

ش۔ شکر گذاری سبب زیادتی نعمت ست۔ شام و سحر در طاعت حق تعالےٰ شغل میکن و از یاد او غافل مباش۔ شائستگی اختیار کن کہ مردم ترا دوست خواہند داشت۔ شکایت کسے پیش کسے مکن۔ شمائل خود را نیکو ساز۔

ص۔ صحبت صالحان را منفعت بیغایت ست و صحبت طالحان را مضرت بے نہایت۔ صبر اختیار کن کہ نام خدائے تعالیٰ صبور ست صبر کنندگان را دوست میدارد و تعالےٰ با ایشانست۔ صبر مفتاح جنت ست و کلید فرحت نیز۔ صحبت را غنیمت شمر۔

ض۔ ضرب صبیان چون آب در بستان ست در باب تعلیم و ادب۔ ضجور مباش بر حوادث فلکیہ۔ ضراعت اختیار کن کہ حق تعالیٰ ضراعت و زاری کنندگان را دعا مے پذیرد۔ ضرر بکسے مرسان۔

ط۔ طہارت را دوست دار کہ حق تعالےٰ طہارت کنندگان را دوست دارد۔

طعام کم خور کہ بسیار خوردہ کاہل و سست میباشد و در وقت گرسنگی اگر طعام نیابد بسیار خوار ہلاک باشد و در کم خوردن فوائد بسیار ست طمع مکن کہ طماع ہر جا ذلیل ست۔

ظ۔ ظلم بنیاد سلطنت را می کند کہ ظالمان را خداوند دوست نمیدارد۔ ظلم بدست ظلم بر کسے مکن۔ ظرافت بہتر ست امانہ از ہر کسے۔

ع۔ علم از ہمہ دولت افضل ست۔ عالم ہر جا کہ رود عزت و حرمتش کنند۔ عجلت در ہر کارے مکن۔ عدل باعث ترقی دولت ست۔ عہد شکنی مکن چون با کسے عہد کنی در وفائے آن جہد نمائے۔ عیب کسے مبر۔ عبرت گیر از حال دیگران۔ عوض نیکی از کسے مخواہ۔

غ۔ غرور مکن بر مال دنیا۔ غیب مگو کہ عیب دان جز خدا کسے نیست۔ غضب مکن بر مسافران و غریبان و یتیمان۔ غیظ خود بخور۔ غنیمت شمر وقت فرصت را برائے عبادت۔ غیبت کسے مکن کہ از زنا اشد ست۔

ف۔ فتوت اختیار کن۔ فرصت را غنیمت شمار۔ فاسق را از نزد خود دور کن۔ فاجران را نزد خود راہ مدہ۔ فریب با کسے مکن۔ فضولی مکن۔ فقیر آن را دوست دار۔ فرزند خود را علم و ادب آموز۔

ق۔ قریب علما بنشین قرین ایشان باش۔ قربت حق در عبادت اوست۔ قناعت گزین۔ قانع اگر شوی بکفت خاک ہم زر ست۔ قصور کسان معاف کن۔

ک۔ کرم[۱۰۷] پیشہ اختیار کن کہ خدائے تعالیٰ کریم ست کریمان را خدا دوست مے دارد
کاسب[۱۰۸] خیرات و نکو نہاباش کافر[۱۰۹] نعمت مباش کار[۱۱۰] عقبیٰ را بر کار دنیا مقدم ساز
کسالت[۱۱۱] در عبادت حق و در فرمانبری مادر و پدر و اُستاد ہرگز مکن۔
گ۔ گران[۱۱۲] جانی مکن۔ گر بہ[۱۱۳] در بغل از کسے مدار۔ گرم[۱۱۴] دماغی بگذار۔ گرد[۱۱۵] عصیان مگردہ
گنگل[۱۱۶] موجب ہتک عزت ست گیتی[۱۱۷] ناپائدار ست دل از و مبند۔ گوش[۱۱۸] کن
اندرز صنادید۔
ل۔ لیاقت[۱۱۹] علم و فضل گوہر بے بہاست ہر کہ داناست آنرا عزیز دارد۔ لطف[۱۲۰] کن
بر فقروان و غریبان۔ لباس[۱۲۱] خود ہمیشہ نظیف و صاف دار۔ لہو[۱۲۲] و لعب بگذار کہ لطائل ست
لازم[۱۲۳] گیر بر خود اطاعت خدا و رسول
م محافظت[۱۲۴] جان از ہمہ مقدم ست مرگ[۱۲۵] را ہر دم حاضر باید دانست مرگ[۱۲۶] با نیکنامی
بہتر ست از حیات بدنامی مثل[۱۲۷] خدمت مادر و پدر خدمت اُستاد باید کرد۔ مصاحبت[۱۲۸]
کتاب از ہمہ بہتر ست۔ موجب[۱۲۹] اتحاد و محبت نرمی و ملایمت ست۔ مدارا[۱۳۰] با دشمنان خوش ست
و تلطف با دوستان۔
ن نصیحت[۱۳۱] و پند نیکوترین عطایاست۔ نیک بخت[۱۳۲] کسیکہ پند بزرگان شنود و کسے کہ
نشنود در ہلاک خود سعی میکند۔ ناتراش[۱۳۳] را ادب دہ یا از نزد خود دور کن۔ ناکس[۱۳۴] و نالائق

قابلِ اتحاد نباشد چون تیر از کمان از و دور باش۔

و۔ [۱۳۵] واخوردن از علمائے دین نیکو تر ست از واقع شدن با جہلا۔ [۱۳۶] وفائے وعدہ علامت ایمانداری ست و نشان خردمندی [۱۳۷] وقت چیزے ست بس عزیز الوجود چون میرود باز بدست نمی آید۔ [۱۳۸] وفاق با ہر کس نشان عقلمندیست۔ [۱۳۹] وضع خود را بریک تیرہ بدہ۔ [۱۴۰] ولاد محبت با اہل بیت خود و با ہمسایہ و باشر فا از حسن اخلاق ست۔

ہ۔ ہر قصور [۱۴۱] ے کہ کنی قبول نمای و منکر مشو کہ مردم دیانت دار نزد ہمہ کس عزیز باشند۔ [۱۴۲] ہر چہ ندانی از پرسیدنش ننگ مدار۔ [۱۴۳] ہر کہ صبر اختیار کرد زود بمقصد رسید۔ [۱۴۴] ہر کہ کار خود بخدا سپارد کارش حسب دلخواہ ساختہ گردد۔ [۱۴۵] ہر کارے کہ کنی بمشورۂ عاقلان کن۔ [۱۴۶] ہر کارے کہ کنی بحضور دل باید کرد۔ [۱۴۷] ہر سرّے کہ داری مخفی بہتر ست زیرا کہ محرم اسرار در عالم کمتر باشد [۱۴۸] ہر کہ دروغ نگوید و خلاف وعدہ نکند و مردم را نیازارد ہمہ کس او را دوست تر دارند۔

ی۔ [۱۴۹] یاس از رحمتِ خدا موجب کفرست۔ [۱۵۰] یاری بدان بلا کی ایمان و جان ست۔

زینہار از دوستانِ ناز یار بد شعر یار بد بدتر بود از مار بد

[۱۵۱] یاوہ گوئی آدمی را خراب و بے اعتبار گرداند۔ [۱۵۲] یمین دروغ آدمی را ذلیل گرداند۔ [۱۵۳] یاد دار این نصائح دلپذیر را کہ ترا مفید ست۔

UNIVERSITY LIBRARY

باب دوم

اصول عجیبہ و اجوبہ غریبہ

سوال - ایمان چیست - جواب - ایمان در لغت گرویدن و ایمن گردانیدن نفس خود را از عذاب - و در اصطلاح بر وحدانیت حق سبحانہ تعالیٰ و نبوت پیغمبر علیہ الصلوٰۃ والسلام و اوامر و نواہی از دل و زبان اقرار کردن و بصدق دل گرویدن و یقین آوردن و نزد بعضے پروردگار خود را از جمیع عیوب سالم دانستن و منتظر رحمت غیبی او شدن و در کنایہ در ہمہ حال ہمہ کس را از خود راضی و خوشنود داشتن و این ہفتاد و دو شعبہ دارد اعلیٰ اش کلمہ طیبہ است و ادنیٰ اش خس و خاشاک و خار و خشت از راہ دور ساختن -

سوال - اسلام چیست جواب - اسلام در لغت گردن نہادن و در اصطلاح خود را تابع حضرت آفریدگار نمودن - و بر احکام خدا و رسول خدا گردن نہادن و با نقیاد آن پرداختن - سوال فرق درمیان اسلام و ایمان چہ باشد جواب حقیقت اسلام و ایمان واحد است یعنی ہر کہ مومن است او مسلم است و ہر کہ مسلم است او مومن است و مغایرتے درمیان نیست لیکن غالب در مفہوم ایمان تصدیق قلبی و حال باطن است و در اسلام خضوع و انقیاد ظاہر - سوال صفت ایمان بر چند قسم است - جواب بر دو قسم است مجمل و مفصل - سوال صفت ایمان مجمل چیست - جواب - آنست اول ایمان آوردن بر خدا یعنی

چنانکہ او با نامہا و صفات خود ست دوم قبول کردن جمیع احکام او را سوال صفت ایمان
مفصل چند ست۔ جواب شش ست اول خدا وند کریم را واحد و لاشریک دانستن دوم
فرشتگان او را برحق شمردن سوم کتابہاے او را راست دانستن چہارم جمیع پیغمبران
او را برحق پنداشتن پنجم روز رستاخیز را بہ یقین انگاشتن کہ بعد از موت برخاستن
و حساب دادن ضرور ست ششم اندازۂ نیکی و بدی از جانب او تعالیٰ شمردن اما او تعالیٰ
از نیکی بدین خوشنود میشود و از بدی ناخوشنود بہشت بیرون از گورلان کرامت چہ چیز ست۔
ایمان اگر بگور بری صد کرامت ست۔ سوال از خدا ے تعالیٰ چہ باید خواست۔ جواب
خیر دو عافیت دارین۔ سوال زندگانی چگونہ بسر باید کرد۔ جواب بہ خوشنودی و
بے آزاری۔ سوال عمر بکدام شغل صرف باید کرد۔ جواب در تحصیل علوم سوال علم
چہ نتیجہ دہد جواب دانندۂ علم اگر کہ باشد بہ گردد اگر فقیر باشد تونگر گردد۔ سوال
عزت بچہ افزون شود جواب۔ بہ کم گفتن۔ سوال راہ راست چگونہ معلوم شود۔ جواب
بروشنائی علم۔ سوال دنیا کرا گویند جواب ہر چہ در آخرت بکار نیاید سوال نفس بچہ تدبیر
مغلوب شود۔ جواب بخالفت او۔ سوال نیکی مقدم تر از ہمہ باکہ باید کرد۔ جواب
در حق مادر و پدر و استاد۔ سوال۔ خوشنودی خدا بچہ حاصل شود جواب بخدمتگاری ہاے
والدین و اساتذہ۔ سوال۔ کدام نیکی نزد حق تعالیٰ مقبول تر ست جواب نیکیہاے

کہ با والدین واساتذہ وفرزندان وقوم وقبیلۂ خود کنند سوال ۱۸ کدام بدی نزد خدا بدتر ست۔ جواب دعاے بد کہ در حق فرزندان کنند وظلم کہ بر زیردستان روا دارند سوال ۱۹ نیکبخت بچند دلیل شناختہ شود۔ جواب بستہ دلیل یکے طلب علم دوم سخاوت سوم شگفتہ روئی۔ سوال ۲۰ نیک ترین کارہا چیست۔ جواب بمجلس علما وحکما نشستن و از مصاحبت ایشان متمتع شدن۔ سوال ۲۱ مرد عارف کیست۔ جواب آنکہ در پی آزار کسے نگردد۔ سوال ۲۲ بے آزاری چگونہ حاصل شود جواب خود را از جمیع کمتر و بد تر داند سوال ۲۳ این صفت چگونہ حاصل آید۔ جواب از برکت صحبت علما وحکما سوال ۲۴ دل بسوے عبادت الٰہی چگونہ مائل شود۔ جواب بیاد داشتن موت۔ سوال ۲۵ تاریکی دل از چہ چیز ست جواب بمحبت دنیا۔ سوال ۲۶ روشنائی دل چگونہ حاصل آید۔ جواب بہ ترک حب دنیا وحطام دنیوی۔ سوال ۲۷ در دنیا چگونہ باید ماند۔ جواب مثل مسافرے کہ در سرائے فرود آید چون شب بگذارد صباح کوچ کرد۔ سوال ۲۸ مرد را از جان چہ عزیز تر ست۔ جواب دیندار را دین وبدین را درم۔ سوال ۲۹ انسان را بچہ چیز توان شناخت جواب بمعاملہ۔ سوال ۳۰ یار چگونہ شناختہ شود۔ جواب در وقت حاجتمندی یار و اغیار را معلوم توان کرد۔ سوال ۳۱ فرزند ناخلف چگونہ باشد جواب چنانکہ انگشت ششم اگر بر بندد در کند واگر بگذارند عیب بود۔ سوال ۳۲ در میان مرد وزن فرق چیست

جواب انا آسمان تا زمین یعنی تا از آسمان نبارد بر زمین نروید۔ سوال ۳۴ دارو ی گناہان چیست۔ جواب توبہ و استغفار کردن۔ سوال ۳۴ توبہ کردن در جوانی بہتر ست یا در پیری جواب در جوانی خوشتر ست زیرا کہ مرد پیر چہ کند کہ توبہ نکند۔ قطعہ حسن

موے بر تن ہمہ سفید شدہ	بر سرت موئیکے سیاہ نماند
اے حسن توبہ آن زمان کردی	کہ ترا طاقت گناہ نماند

سوال ۳۵ صحت جسم در چہ چیز ست۔ جواب باشتہای صادق طعام خوردن و ہنوز اندکے اشتہا باقی ست کہ دست از طعام باز کشیدن۔ سوال ۳۶ کدام کس ست کہ صد عیب داشتہ باشد بر و عیب نگیرند۔ جواب مرد سخی۔ سوال ۳۷ آن چہ چیز ست کہ بہتر از زندگانی و بدتر از مرگ باشد۔ جواب بہتر از زندگانی نیکنامی ست و بدتر از مرگ بدنامی سوال ۳۸ انسان از کدام عمل محبوب الہا باشد۔ جواب از راست معاملگی و شگفتہ روئی سوال ۳۹ صاحب دولت را کدام عمل خوشتر ست۔ جواب بمحتاجان نان دادن و بتواضع مہمانان پرداختن سوال ۴۰ نشان دوست صادق چیست۔ جواب آنکہ در نیکی یاری تو کند و از بدی ترا مانع آید و باز دارد۔ سوال ۴۱ رزق چیست جواب ہر چہ بتو رسد۔ سوال ۴۲ از جملہ اوراد بچہ چیز مواظبت باید کرد۔ جواب نام خالق و یاد کردن موت را۔ سوال ۴۳ کدام کس ست ہر جا کہ رود او را دوست دارند۔ جواب صاحب ادب شعر

ادب بہتر از گنج قارون بود	فزون تر ز ملک فریدون بود

سوال چند چیز ست اندوہ را برد جواب دو چیز یکے رفیق موافق دوم دیدن روے دوستان صادق فرد رفیق خوب کمیاب ست چون اکسیر در عالم ٭ بدست ہر کہ افتد کیمیا گرمے تواں گفتن ٭ سوال مرد عاقل کیست جواب آنکہ از مخالفت دنیا آزردہ و دل تنگ نباشد فرد ز رنج و راحت گیتی مرنج اے دل مشو خرم ٭ کہ آئین جہان گاہے چنان گاہے چنین باشد ٭ سوال عالی ہمت کیست جواب آنکہ نعمت آخرت را بر نعمت دنیا گزیند بیت دلے کہ حور بہشتی ربود و یغما کرد ٭ کرا التفات کند بر بتان یغمائی ٭ سوال کدام مرض ست کہ طبیب بعلاج آن فرو ماند جواب حماقت و ابلہی بیت خوی بد در طبیعتے کہ نشست ٭ نرود جز بوقت مرگ از دست ٭ سوال از عواقب امور کدام امر خوشتر ست۔ جواب خوشنودی حق تعالے فرد فکر عقبے ہمین کند دانا ٭ عاقبت کار با خداوند ست ٭ سوال خواب بہتر ست یا بیداری جواب ظالم را خواب و عادل را بیداری۔ سوال دوست کدام ست جواب آنکہ عیوب ترا بپوشد و ہنرہاے ترا ظاہر کند سوال از نعمتہاے دنیا چند چیز خوشتر ست جواب چار چیز اول دولت از کسب حلال دوم زن نیک کردار صاحب جمال سوم فرزند صالح ستودہ خصال چہارم نیکنامی و اقبال

سوال۔ یاران چند قسم اند جواب سہ قسم اند مثنوی

دلا یاران سہ قسمند اَر بدانی	زبانی اند و نانی اند و جانی
بنانی نان بدہ از دَر بدر کُن	تواضع کُن بیارانِ زبانی
دلِ یارانِ جانی را بدست آر	ز ہر بش جان بدہ اَر مے توانی

باب سوم

امثال ضرب البیان بترتیب حروف تہجی

ا ممدودہ	ا مقصورہ
آدم بہ آدم میرسد کوہ بکوہ نمیرسد	اللہ بس باقی ہوس
آدمے خوب حکم عنقا دارد	اوّل بسم اللہ غلط
آب آمد تیمم برخاست	اوّل طعام بعدۂ کلام
آمدن بارادت رفتن باجازت	اوّل خویش بعدہ درویش
آب ناویدہ موزہ کشیدن	اوّل بہ آخر بنشتے دارد
آنچہ بر خود نہ پسندی بر دیگرے مپسند	از پسر ناخلف دختر بہتر
آنرا کہ حساب پاک ست از محاسبہ چہ باک	از پاے لنگ چہ سیرو
آنچہ در دیگ ست بچمچہ در آید	از دست گرسنہ چہ خیر

آنچہ در دل ست بر زبان آید	ارزان بعلت و گران بحکمت
آن دفتر را گاؤ خورد و گاؤ را	از خردان خطا و از بزرگان عطا
قصاب برد	اگر ہوس ست ہمین قدر بس ست

مصاریع

آسان گردد بر انچہ ہمت بستی	ای روشنی طبع تو بر من بلا شدی
آسودہ کسے کہ خر ندارد	از فلفل و زنجبیل سردی مطلب
آن قدح بشکست و آن ساقی نماند	اسپ و زن و شمشیر وفادار کہ دید
آواز سگان کم نکند رزق گدا را	از دست یک اشارہ و زبان سرد دیدن

ب موحدہ۔ بزرگی بعقل ست نہ بسال۔ بوی مشک پنہان نمی ماند۔ بچہ تا نہ گرید مادر شیر ندہد۔ بوسہ بہ پیغام راست نیاید۔ بے نان بتوان زیست بے آب نتوان زیست۔ باغ و بوستان لائق دوستان۔ مصاریع۔

بر رسولان بلاغ باشد و بس	بر آتِ عاشقان بر شاخ آہو
بر سر ہر سخن زند آدم ہر چہ آید بگذرد	بخت و دولت بکاردانی نیست
بریں عقل و ہمت بباید گریست	با درد کسے رسد کہ دردے دارد

پ فارسی۔ پیر من خس ست اعتقاد من بس ست۔ پیران نمی پرند مریدان مے پرانند۔

پاے چراغ تاریک باشد پنج انگشت برابر نیست + پس خوردۂ سگ سگ را سزاید
پیش طبیب کار آزمودہ برو - و پیش نیم حکیم نا تجربہ کار مرو - پاے گدا لنگ نیست ملک خدا تنگ نیست
ست فوقانی - نا تریاق از عراق آوردہ شود مار گزیدہ مردہ بود - تنہا پیش قاضی

رو ی راضی آئی - مصاریع	تصنیف را مصنف نیکو کند بیان
تشنہ در خواب آب مے بیند -	تا یار کرا خواہد و میلش بکہ باشد
تا سال دگر مے کہ خورد زندہ کہ ماند -	ح معجمہ - جاے استاد خالی نیاشد -

جوینده یابنده - جا نیکہ شاہین چنگ زند پاے کبک در رقص نخسپند - ع جواب
جاہلان باشد خموشی - چ فارسی چاہ کندہ را چاہ در پیش - چراغ پایین خود
روشنی ندارد - مصاریع | چہ نسبت خاک را با عالم پاک -
چہ کند بینوا ہمین دارد + چہ خوش بود کہ برآید بیک کرشمہ دو کار -
چہ دلاور ست دزدے کہ بکف چراغ دارد + چرا کارے کند عاقل کہ باز آید پشیمانی -
چراغ مفلسان نورے ندارد - ح حطی - حساب دوستان باشد بدل دل -
حکم حاکم مرگ مفاجات - حرف می ماند وقت نمی ماند - حکمت بہ لقمان آموختن -
خ معجمہ - خود پسندی دلیل نادانی ست - خداوند بہ سلیمان کے دہد - خود را فضیحت
غیر را نصیحت - خوے بد را بہانہ بسیار خدا کہ مے دہد نمی پرسد کہ تو کیستی - خانۂ دوستان

بروب و در دشمنان مکوب۔ خانۂ خالی را دیو میگیرد۔ خالی دست روسیاہ باشد۔
دہ مہملہ۔ در خانہ اگر کس ست یکحرف بس ست۔ در خانۂ مور شبنمے طوفان ست۔ در وغ گو
ہرجا ذلیل ست۔ در وغ گو را حافظہ نباشد۔ دست خود دہان خود۔ دست بے ہنر کفچۂ
گدائی ست۔ دل را بدل رہ ست۔ دوائے غضب خاموشی ست۔ دہن مخالفان نتوان بست
دیر آید درست آید۔ دیوانہ بکار خود ہوشیار۔ داشتہ آید بکار اگرچہ بود سر مار
رہ مہملہ۔ رہ راست رو اگرچہ دور ست۔ راست و دروغ بر گردن راوی۔ رویش
ببین حالش مپرس۔ روستائی را عقل از پس مے آید۔ ریش قاضی دُم خر۔
زہ معجمہ۔ زر دادن و در دِ سر خریدن۔ زن کار کند مرد لاف زند۔ زدہ را میتوان زد۔
زمین سخت آسمان دور۔ زن بیوہ مکن اگرچہ حور ست۔ زر بر سر فولاد ہند نرم شود۔
س مہملہ۔ سوال دیگر جواب دیگر۔ سوال از آسمان جواب از ریسمان۔ سگ زرد برادر
شغال۔ سگ حق شناس بہ از مردم ناسپاس۔ سخن راست تلخ میشود۔ سخن شنیدن
بخ دولت ست۔ سگ باش برادر خرد مباش۔ سر مار کوفتہ بہ۔ سخی سر بلند در ہر دو
عالم ست۔ سر کہ مفت از عسل شیرین تر ست۔ ش معجمہ۔ شنیدن کے بود
مانند دیدن۔ شراب مفت قاضی ہم خورد۔ شملہ مقدار علم۔ شدنی بود شدد گرچہ خواہد شد۔
شلغم پختہ بہ از نقرۂ خام۔ شراب زدہ را شراب دہ است ص مہملہ صبر مفتاح کار ہا ست۔

صدقہ دادن رد بلاست۔ صاحب کرم ہمیشہ مفلس باشد۔ صلاح نشد بلا شد۔ صدر ہر جا کہ نشیند صدر است۔ صندل کلاغ را یک کلوخ بس ست۔ صفائی خانہ از آب و جاروب ست صاحب غرض مجنون باشد۔ ع مہملہ علم شے بہ از جہل شے۔ عذر گناہ بدتر از گناہ عاقلان در پئی نقطہ روند۔ عطائے او بہ لقائے بخشیدم۔ عیان را چہ بیان عیسیٰ بدین خود موسیٰ بدین خود۔ علم در سینہ باید نہ در سفینہ۔ علاج واقعہ پیش از وقوع باید کرد۔ غ معجمہ۔ غم فردا امروز نباید خورد۔ غم نداری بز بخر۔ غلیواز را با کبوتر چہ کار۔ غریب ہر دل عزیز ست۔ ق قرشت قطب از جائی جنبد۔ قرض مقراض محبت ست قہر درویش بر جان درویش۔ قدر جوہر جوہری داند و قدر گل بلبل۔ قاضی برشوت شود راضی۔ ک عربی۔ کردہ خویش آمد پیش۔ کار بکثرت ست۔ کار تقدیر بتدبیر راست نیاید۔ کار امروز بفردا مگذار۔ کجا آسمان کجا ریسمان۔ کی آمدی کی پیر شدی گ فارسی۔ گردن بے طمع بلند باشد۔ گویم مشکل وگر نگویم مشکل۔ گریہ بگشتن روز اوّل باید۔ گریہ وقت بہ از خندہ بے وقت۔ گوشت خرد ندان سگ۔ گندم از گندم بروید جو ز جو۔ ل لیلیٰ را از چشم مجنون باید دید۔ لذت تیشہ از کوہکن باید پرسید۔ لعنت بکار شیطان۔ لاحول بران زن کہ کس ندہد۔ م۔ مال عرب پیش عرب مال مفت دل بے رحم۔ مردہ بدست زندہ۔ مرگ انبوہ جشنے دارد۔ مسلمانان در گور

مسلمانی در کتاب مومن موم دل کافر سنگدل۔ ملا شدن آسان ست انسان شدن مشکل
مفت راچہ باید گفت۔ مشتے نمونہ از خروارے۔ من آنم کہ من دانم۔ مار گزیدہ از ریسمان
مے ترسد۔ مارا ازین چہ قصہ کہ گاؤ آمد و خر رفت۔ ما بخیریم و شما ہم بسلامت
ان۔ نادان سخن گوید و دانا قیاس کند۔ نیکی کن بدریا انداز۔ نہ تاب ماندن نہ پائے
رفتن۔ نقل کفر کفر نباشد۔ نقل عیش بہ از عیش۔ نیکی برباد گناہ لازم۔ نیم حکیم خطرۂ جان
نیم ملا کاہش ایمان۔ نیاز پیران حق فقیران۔ نام بلند بہ از بام بلند۔ و۔ واکن کیسہ بخور
ہر کیسہ۔ ولی را ولی مے شناسد۔ وقت از دست رفتہ باز نیاید۔ وقت مشکل از دوست
و دشمن شناختہ میشود۔ ہ۔ ہر فرعونے را موسائے۔ ہر دردے را دوائے۔ ہر چہ دیر نپاید
دل بستگی را نشاید ہر کارے و ہر مروے۔ ہمت مردان مدد خدا۔ ہر کہ بے یار بود
بیوستہ بیمار بود۔ ہنوز دہلی دور ست در مجلس جاہلان خاموشی ضرور ست۔ ہر کسے
مصلحت خویش نکو بیند ہمسایہ بد کسے را مباد۔ ی تحتانی۔ یک انار صد بیمار
یک سر ہزار سودا۔ یکے آید یکے رود۔ یک یوسف ہزار خریدار۔ یکے را بگیر دیگرے را
دعوی کن۔ یکے نقصان مایہ دوم شماتت ہمسایہ۔ یک من علم را دہ من عقل باید۔
یکے آید یکے میرود۔ یک لقمۂ صباحی بہ از مرغ و ماہی۔ یک لقمۂ صبح بہ از دہ لقمۂ چاشت
یک نشد دو شد۔ یک دانہ محبت ست باقی ہمہ کاہ۔ یک پسر لائق بہ از دہ پسر نالائق۔

باب چہارم

مبادا

مرد بے ننگ۔ تیغ بے جنگ۔ محفل بے شمع۔ قاضی بے شرع۔ چراغ بے روغن۔ خیاط بے وزن۔ گاؤ بے شیر۔ کمان بے تیر۔ شتر بے مہار۔ پالکی بے کہار۔ اسپ بے لگام۔ تیغ بے نیام۔ فیل بے زنجیر۔ صیاد بے نخچیر۔ ملک بے سیاست۔ عورت بے غیرت۔ شراب بے کباب۔ گوہر بے آب۔ نازنین بے ناز۔ مطرب بے ساز۔ چشم بے مروت۔ امیر بے فروت۔ مسافر بے منزل۔ ناقہ بے محمل۔ عروس بے شوہر۔ مرد بے زر۔ داماد بے تکلف۔ صوفی بے تصوف۔ مرتاض بے پرہیز۔ کرسی بے میز۔ چاقو بے دستہ۔ متصدی بے بستہ۔ باغ بے گل۔ دعوت بے کل۔ مکان بے صحن۔ طالب علم بے ذہن۔ دلیل بے حق وکیل بے منطق۔ دل بے نور۔ بہشت بے حور۔ رقص بے نقال۔ محاورہ بے بقال۔ عالم بے عمل۔ حاملہ بے حمل۔ مسافر بے توشہ۔ انگور بے خوشہ۔ خانہ بے رخت۔ جنگل بے درخت دوست بے وفا۔ معشوق بے جفا۔ زمین بے آسمان۔ بام بے نردبان۔ یار بے رفاقت۔ اخبار بے ظرافت۔ زندگی بے عشرت۔ تدبیر بے فطرت۔ محفل بے خاص۔ عبادت بے اخلاص

عمل مثلث این زمان

	از ہمہ زیادہ مروج	
دروغ	فریب	بدعہدی
	از ہمہ زیادہ مشہور	
صبح بنارس	شام اودھ	چنڈوے لکھنؤ
	از ہمہ شیرین تر	
باختِ قمار	ضربِ زن داشتہ	دشنام فقیر
	از ہمہ آشکار تر	
دزدی	زنا	رشوت
	از ہمہ تلخ تر	
نصیحت	تدین	راستی
	از ہمہ ناگوار تر	
معاملۂ راست	صحبتِ نیک	وضع کہن
	از ہمہ مرغوب تر	
اخبار دروغ	وضع نیچری	سواری ریل
	از ہمہ بیقدر تر	

اخبار اُردو	امیدوار پاس شدہ بے مڈل	عربی خوان معلم
	از ہمہ جبر بیشتر	
قرنطینۂ روم	محصول معبر	ٹیکس ہوس بر غریبان
	از ہمہ پریشان تر	
مقروض زمیندار اودھ	وثیقہ دار لکھنؤ	پابند و ضع کہن
	از ہمہ بدتر	
حق گو از بیطرفداری کسے	حاکم غارت گر	نوکر پولیس
	از ہمہ خوب تر	
خوشامدی	سوداگر قرض فروشندہ	افسر از دو طرفہ گیرندہ
	بخوشی قبول	
خوردن طعام دعوت	سودائے قرض	فرمایش معشوقان
	از دُنیا مفقود	
گواہ صادق	حکیم حاذق	تاجر ایماندار
	زحمت خوش خرید	
مرض آتشک	نازو کیلان	حاضر باشی عدالت

	ہر وقت گرم تحد	
بازار رشوت	دکان محمد در لکھنؤ	مزاج حاکم کلان
	چشم فرو بستہ روپیہ دہندگان	
رئیس خاندانی	مستغیثان عدالتہا	شریک کمپنی
	از پیش را نیج بیش	
پوسٹ کارڈ	منی آرڈر	بے خوف تماشا بینی
	از ہمہ خرد تر	
جگر تعقل اران ادراک پور	دل مسکان گس مک	طبائع توانگران حال
دشش آنی	قارون خاندانی	گدایان پشینی۔
	خدا کدام کدام کس را چہ دہد	

سخی را دولت۔ متمول را سخاوت۔ حکیم را حلم۔ تولی را حسن خلق۔ نائکہ را موت تماش بین را غیرت۔ عاشق را صبر۔ حاکم را چشم۔ شاعر را بے فکری۔ مطرب را اتفاق مردم ملاقت دار را ہمت۔ معشوق را رحم۔ دعائے خیر را تاثیر۔ رزق مفلس را برکت قاضیان را سوز اک۔ دزد را پشیمان بدمعاش را آتشک۔ ظالم را کمزوری۔ انصاف مزاج را حکومت۔ دوستان مارا گشادہ دلی و فراخ دستی۔ دشمنان مارا حبس دائمی۔

شرفا را لیاقت۔ و پسران ایشان را صحبت نیک۔ شاگردان دودہ میان ما توفیق نماز جمعہ ورنہ مرض ہیضہ۔ حجاج این زمان را راست گوئی و ایمانداری علمائے دین را ننگ۔ و مرا از فضل بیکرانش ہر چہ او خواہد و ہر چہ من خواہم۔

نوکران بے تنخواہ را ببین

آنریبل مجسٹریٹ ..... نوکر سرکار

نالائق شوہر ..... نوکر زن لائقہ

مفلس تماش بین ..... نوکر طوائف

دہاتی حکیم ..... نوکر عطار

طالب علم حلقہ بندی ..... نوکر مدرس

اہل مقدمہ ..... نوکر عملہ پیشہ۔

مددگار سررشتہ ..... نوکر اہلمد

نامہ نگاران ..... نوکر ایڈیٹران اخبار

سرغنۂ بدمعاشان ..... نوکر چوکیداران

راجگان ہندو ..... نوکر حکام

بنگالہ ..... انگریزی

از همه بهتر و نیکوتر

یکے آن زبان که خدا را یاد کند۔

۲ آن کلام که دران ذکر خدا باشد

۳ آن دل که دران کدورت نباشد

۴ آن مکان که عیب دار نباشد

۵ آن کتاب که دین و دنیا هر دو را بهبودی بخشد

۶ آن اہلکار که راشی یعنے رشوت گیر نباشد

۷ آن گوش که خوبی هر قسم شنود۔

۸ آن صحبت که براہ راست آرد

۹ آن زن که پاکدامن باشد

۱۰ آن ملک که اندران نفاق نباشد

۱۱ آن دولت که از محنت پیدا کرده باشد

۱۲ آن علم که منافع دین و دنیا بخشد

۱۳ آن عالم که بر علم خود عمل کند و مردم را لله تعالے امر بالمعروف و نہی عن المنکر کند۔

لباس کرا چیست

لباس دولت	سخاوت	لباس درویش	قناعت
لباس اولاد	سعادت	لباس سخن	فصاحت
لباس آدمی	علم	لباس زن	شرم
لباس علم	عمل	لباس جسم	تندرستی
لباس زندگی	آزادی	لباس نوکر	وفاداری
لباس دوست	بروقت بکار آمدن	لباس زبان	ذکر خدا و راست گوئی

ثمر کرا چیست

ثمر صبر	راحت	ثمر علم	عزت
ثمر نمیمت	ذلت	ثمر بد پرہیزی	بیماری و علت
ثمر تمسخر	ستیز	ثمر ستیز	نقصان
ثمر عشق الٰہی	سرور دائمی	ثمر مکر و فریب	بربادی
ثمر چاپلوسی	بے اعتباری	ثمر سیاحی	تجربہ کاری
ثمر اخبار بینی	واقف کاری	ثمر بد سلوکی	بدبختی
ثمر ہندوستان	باہم نااتفاقی	ثمر بنگالہ	سراسر مکر و فریب

کدام کدام چیز بیخ کدام مے برد

بیخ درخت	مے برد	معمار راہ عمارت بنانیوالا
بیخ غم	〃	نشہ
بیخ زندگی	〃	فکر
بیخ سلطنت	〃	ظلم
بیخ سوداگری	〃	بے ایمانی
بیخ امیری	〃	خیانت
بیخ کودکان	〃	ناز
بیخ ایمان	〃	طمع
بیخ بیمار	〃	نیم حکیم
بیخ تحریر	〃	بدخطی
بیخ طلبا	〃	املا سے غلط
بیخ ہندوستان	〃	نفاق
بیخ حسن عمل	〃	غفلت
بیخ اخلاص	〃	ریا و طمع

آمد کثیر

آمد وکیلان .. .. در عدالت

آمد بقالان .. .. در خشک سالی

آمد خوشامدیها .. .. در امیران

آمد عطاران .. .. در وبا و هیضه

آمد گوشها .. .. در نابینایان

آمد ارباب نشاط .. .. در محفل کتخدائیها

آمد دلالان .. .. در بازار

آمد مردم اوباش .. .. در میلها

آمد مردمان هر دو طرف .. .. در جنگ باهمی

آمد عملهٔ متصدیان .. .. در سرکار غافل

آمد هندوستانیان .. .. در عهد لارڈ رپن

آمد عاقلان .. .. در هر مقام

آمد ملایان .. .. در مسجد با برائے بتاسہ و شیرینی

آمد مولویان اندک استعداد از گروہ دودہ میان در جاہلان بہیات

نسخہ مسہل گناہان

برگ تواضع - تخم سخا - بیخ تسلیم - تخم رضا - صمغ وفا - پوست صبر - اصل الحیا - تخم خوف - تخم رجا - اینہمہ ادویہ را ہموزن گرفتہ در ہاون استغفار کوفتہ در آب صدق تر کردہ بوقت تہجد بدیگ توکل نہادہ از آتش عشق الٰہی جوش دادہ بعد ع در پارچہ زہد صاف نمودہ از باد حلم سرد نمودہ و شکر شکر آمیختہ در کاسہ قناعت انداختہ بنوشند یقین کامل ست کہ مواد فاسد مثل حسد و بغض و کینہ و بخل و کبر و عیب و ریا و کذب و غیبت و حرام و حرص و طمع و غیرہ خارج گردد و روز و صحت کاملہ دست دہد برب العباد۔

باب پنجم

در حکایات عبرت آیات حکایت ۱

آوردہ اند کہ بہلول دیوانہ نزد یک ہارون رشید در آمد او را متفکر دید گفت موجب تفکر چیست۔ گفت از بے وفائی دنیا فکرے کنم۔ گفت ترا این فکر نمے باید کہ اگر جہان را وفا بودے ہرگز این پادشاہی بتو نرسیدے قطعہ

گفت با بہلول ہارون کاشکے — کین جہان بنیاد محکم داشتے
گفت بہلول اے امیر المؤمنین — گر چنین بودے ہم آدم داشتے

حکایت ۲

روزے بہلول نشستہ بود چند کلۂ سرے در پیش نہادہ ہارون رشید بوی رسید پرسید کہ این کلہ ہا چیست
گفت کلۂ پدر من و کلۂ پدر تو۔ میان ایشان فرق مے جویم۔ قطعہ

برداشتم دو کلہ بوسیدہ راز خاک۔		گفتم کہ فرق باشد ہرگہ بجان شان
دیدم میان ہر دو بوقت حیات فرق		بعد وفات فرق ندیدم میان شان

حکایت ۳

شنیدم کہ افلاطون حکیم چہار صد سال در خلوت نشست و ہر روز باندازۂ یکدرم طعام خوردے

بدین ریاضت عقود فلکی را حل مے کرد قطعہ

دیدہ ام در صحائف حکمت ٭		کز طریق ریاضت افلاطون
وضع کردہ ست علم موسیقی		از صریر حرکت گردون

تو کہ از آب و نان شکم را پر کردۂ در درون تو یک مسئلہ رہ نیابد قطعہ

اندرون از طعام خالی دار		تا درو نور معرفت بینی

تہی از حکمتے بعلت آن ٭ حکایت ۴ ٭ کہ پری از طعام تا بینی

خواہندۂ مغربی در صفت برازان حلب مے گفت۔ ای خداوندان نعمت اگر شمارا انصاف

بودے و مارا قناعت۔ رسم سوال از جہان برخاستے قطعہ

اے قناعت تو انگرم گردان		کہ ورائے تو ہیچ نعمت نیست

کنج صبر اختیار لقمان ست | هر کرا صبر نیست حکمت نیست

حکایت ۵

یکے از ملوک بے انصاف پارسائی را پرسید کہ کدام عبادت فاضلتر ست۔ گفت ترا خواب نیم روز تا دران یک نفس خلق را نیازاری قطعہ

ظالمے را خفتہ دیدم نیم روز | گفتم این فتنہ ست خوابش بردہ بہ
دانکہ خوابش بہتر از بیداری ست | آنچنان بد زندگانی مردہ بہ

حکایت ۶

درویشے مستجاب الدعوات در بغداد پدید آمد۔ حجاج یوسف را خبر کردند بخواندش و گفت دعاے خیرے بر من کن۔ گفت خدایا جانش بستان۔ گفت از بہر خدا این چہ دعاست۔ گفت این دعاے خیرست ترا و جملہ مسلمانان را مثنوی

اے زبردست زیردست آزار | گرم تا کے بماند این بازار
بچہ کار آیدت جہان داری | مردنت بہ کہ مردم آزاری

حکایت ۷

اعرابی را دیدم کہ پسر را ہمی گفت ای پسرک من تحقیق پرسیدہ خواہی شد روز قیامت کہ چہ چیز حاصل کردی و گفتہ نخواہی شد کہ بکدام کس منسوب ہستی یعنی ترا خواہند پرسید بہنرت چیست

	بگویند کہ پدرت کیست قطعہ
جامۂ کعبہ را کہ مے بوسند	او نہ از کرم پیلہ نامی شد
با عزیزے نشست روزے چند	لاجرم ہمچو او گرامی شد

حکایت ۸- دو امیر زادہ در مصر بودند یکے علم آموخت و دیگرے مال اندوخت عاقبۃ الامر یکے علامۂ عصر گشت و آن دیگرے عزیز مصر پس این تواضع بچشم حقارت در فقیہ نظر کردی و گفتے کہ من بسلطنت رسیدم و این ہمچنان در مسکنت بماند گفت ای برادر شکر نعمت باری عز اسمہ مرا مے باید گفت کہ میراث پیغمبران یافتم یعنے علم۔ و ترا میراث فرعون و ہامان رسید

	یعنے ملک مصر نظم
من آن مورم کہ در پایم بمالند	نہ زنبورم کہ از نیشم بنالند
چگونہ شکر این نعمت گزارم	کہ زور مردم آزاری ندارم

حکایت ۹- دزدی بخانۂ درویشے رفت چندانکہ چیز چست کمتر یافت درویش بیدار بود سر برداشت و گفت کہ من در روز روشن درین جا ہیچ نیابم۔ تو در شب تاریک

	چہ خواہی یافت قطعہ
لاف طاعت چند در پیری زنی	اے نکردہ در جوانی ہیچ کار
آنچہ را در روز روشن کس نہ جست	گر توانی جست در شبہائے تار

حکایت ۱۰۔ روزے از حضرت علی کرم اللہ وجہہ چند یہود پرسیدند کہ شما را علم است و ما را مال پس شما از علم چہ فائدہ بردارید چنانکہ ما از مال نفع بر داریم۔ گفت قطعہ ملوکلف۔

بتقسیم جبّار راضی شدیم	بما علم و از بہر اعداش مال
کہ باشد فنا مال شان زود تر	ولے علم ما را نباشد زوال

باب ششم
در انقال عجیبہ و لطائف غریبہ

نقل ۱۔ نوشیروان عادل در کفر مرد۔ بدیدندش در خانقاہی خوش و خرم۔ پرسیدند کہ این مقام از کجا یافتی۔ گفت بر مجرمان شفقت نبردم و بیگناہا نرانیازردم۔ ازان یافتم۔ نقل ۲۔ یکے از خلفا بہلولؒ را گفت مرا نصیحت فرما۔ گفتا از دنیا باخرت چیزے نمی تواں برد جز ثواب و عقاب۔ نقل ۳۔ گویند کہ نوشیروان بر زنجیرے جرسہا بستہ بود طرفے ازان زیر بالین خود نہادے و طرفے دیگر در میدان بر درخت بستہ داشتے تا کسے را اگر مہمے بودے سلسلہ بجنبانیدے آواز جرسہا شنیدہ نوشیروان بیرون آمدے و بدادش رسیدے۔ نقل ۴۔ یکے از پادشاہان بزاہدے گفت کہ از ہول عظیم قیامت ترسناکم۔ گفت امروز از خدائے عزوجل بترس تا ہول قیامت نباشد۔ نقل ۵۔ کسے طعام میخورد۔ مگسے او را در در آمد و بطلب رسمی شریک طعام شد آن کس

بدل تنگ آمد و گفت که شنیده ام که تو قصهٔ یوسفؑ را بحسن بیان ادا کنی امید سماع دارم۔
گفت شخصی بود پسرے داشت گم شد باز یافت این بگفت و بزود خوردن مشغول شد
بیچاره را شکم پُر نشد و بحسن چیستی وی حیران ماند و هیچ نگفت۔ نقل ۶۔ گویند که مردے منطقی
روزے بطلب زیات بدکان زیات رفت دید که سنگے گران بر چرخ زیاتی نهاده و هر دو چشم
گاؤ چرخ بچیزے بسته و جلاجل در گلویش آویخته است۔ از موجبات اینهمه استفسار کرد زیات
گفت سبب نهادن سنگ اینکه تا گاؤ بداند که مالک بر آوزار زیاتی نشسته است۔ و باعث
بند داشتن چشمان گاؤ آنکه بر حقیقت نهادن سنگ اطلاع نیابد۔ پُرسید که موجب جلاجل چه باشد
گفت تا بهر جا که باشم از آواز جلاجل دریابم که گاؤ چرخ در گردش ست منطقی گفت پس اگر
بیک جا ایستاده گردن خود را حرکت داده باشد۔ زیات گفت که گاؤ من منطق نخوانده است۔
نقل ۷۔ از کسے پرسیدند که درین زمان مردان بسیار ند یا زنان گفت صنف دوم
پرسیدند چگونه گفت هر که پیرو زن ست یا بر امر زنان کار میکند او هم زن ست ازین
اعتبار زنان بسیار ند۔ نقل ۸۔ گویند که رابعه بصری در عدت بود و حسن بصری نزدش
رفت و بایما گفت که اے رابعه هر دم شیطان در پس انسان ست ترا باید که بنکاح کسے عالم صاحب
حسن در آئی۔ رابعهؒ بفراست دریافت که این مرا نکاح کردن میخواهد گفت که من سوالے دارم۔
جوابش فرمائی آنکه حق تعالیٰ عقل و شهوت آفریده چند حصه کرد و کرا کرا عطا فرمود۔ گفت

عقل را دہ حصہ کردہ از ان بمرد داد و یک بزن و شہوت را بر عکس آن یعنے این را ہم دہ بخش کردہ از ان بزن داد و یک بمرد را آنچہ گفت من با یک حصہ عقل دہ حصہ شہوت را ضبط کردہ نکاح بکسے نخواہم و تو با دہ بخش عقل یک سہام شہوت را ضبط کردن نتوانستی و مرا نکاح کردن میخواہی یا بو العجب حسن خجل شد و خیال نکاح از دل برداشت۔

لطائف غریبہ

لطیفہ ۱۔ حضرت ابو بکر صدیقؓ و حضرت عمرؓ طویل القامت بودند و حضرت علیؓ نہایت پست قد۔ روزے علیؓ در میان شیخینؓ نشستہ بود۔ صدیقؓ بطریق مزاح گفت اَنْتَ عَلِیٌّ بَیْنَنَا کَالنُّوْنِ فِیْ لَنَا یعنے علی در میان ما ہر دو چون حرف نون ست در لفظ لنا۔ حضرت علیؓ جوابش فرمودند لَوْلَا عَلِیٌّ بَیْنَکُمَا فَنَا کُمَا لَا یعنے اگر علی در میان شما نبودے پس بودندے شما ہر دو چون حرف لا یعنے نیست۔ لطیفہ ۲۔ روزے دو کس نزد امیر المومنین علیؓ آمدند یکے بر دیگرے دعوی کرد و گفت این شخص مرا میگوید کہ با مادر تو محتلم شدہ ام۔ حکم وحدا و چگونہ باشد۔ امیر فرمود کہ او را در آفتاب بدار و بر سایۂ او حد بزن۔ لطیفہ ۳۔ یکے از اولاد خلفائے عباس کہ بغایت ظالم و ستم پیشہ بود۔ داعیۂ خلافت داشت۔ ندیم پدر خود را گفت از برائے من لقبی پیدا کن مثل متوکل باللہ و معتصم باللہ۔ ندیم گفت نعوذ باللہ۔ لطیفہ ۴۔ مرد سیاہی زن جمیلہ داشت نامش حور بود۔ سیاہی روزے بغزا رفتہ بود

رو بگریز نہاد گفتند ش ای نامرد چہ میگریزی باز گرد۔ اگر کافر را کشتی غازی باشی و اگر از دست کافرے کشتہ شوی شہید گردی و در قیامت حور بیابی۔ گفت من در دنیا حورے دارم برائے حور عینی خود را نمی گذارم۔ لطیفہ ۵۔ جمعے بر حجاج گرد آمدہ بودند زنے را از انہا گرفتار کردہ پیش حجاج بردند۔ حجاج باو ے عتاب و خطاب آغاز کرد۔ او چشم بر زمین دوختہ نہ جواب میداد و نہ چشم بطرف او میکشاد۔ یکے گفتش کہ امیر با تو سخن گوید و تو اعراض میکنی گفت از جہت آنکہ خدائے تعالے بجانب او نظر نمیکند۔ حجاج پرسید کہ از کجا گوئی کہ خدا بمن نظر نمیکند گفت بدلیل آنکہ اگر بر تو نظر داشتی ترا باین چنین ظلم نگذاشتے۔ حجاج منفعل گردید و زن را بگذاشت لطیفہ ۶۔ اعرابیے بمسجد رسول علیہ الصلوٰۃ والسلام در آمد و نماز بسرعت و تعجیل بلا تانی و تعدیل بجا آورد امیر المومنین علی کرم اللہ وجہہ حاضر بود۔ دید و گفت کہ نماز تو درست نشد گفت صحیح شد فرمود نشد گفت شد بار سوم علی رضی اللہ عنہ بر و با تنگ برزد و دُرّہ برکشید و فرمود کہ برخیز و نماز را اعادہ کن۔ اعرابی از ترس دُرّہ برخاست و نماز بتانی و تعدیل ادا کرد و بخضوع و خشوع مبالغہ نمود امیر فرمود ای بدوے این نماز کہ گذاردی بہتر ست یا آنکہ پیش ازیں خواندی بہتر بود۔ اعرابی گفت لا واللہ نماز اوّل بہتر بود زیرا کہ از ترس خدا بود و نماز دوم از ترس دُرّہ شماست لطیفہ ۷ یکے از قضات خواست کہ با عالمے ظریف مطایبہ کند گفت از تو مسئلہ مے پرسم جواب باصواب بگوئی گفت انچہ دانم عرض کنم قاضی گفت سگ از بامے بر بامی برجست و بادے از و سر زد

آن باد تعلق بصاحب کدام بام داشتہ باشد گفت بہر بام کہ نزدیکتر بود گفت اگر ہر دو بام برابر باشد گفت نصفے بصاحب این سرا و نصفے بصاحب آن سرا رسد گفت اگر صاحبان ہر دو سرا غائب باشند گفت بہ بیت المال و مال غائب تعلق بجناب قاضی دارد۔ لطیفہ ۸۔ ابو نواس محتسبے را دید کہ مردے را آویختہ بود و خواست کہ او را تازیانہ زند از برائے آنکہ در دست او چیزے دیدہ بود کہ بآن خمرے پالایند محتسب را گفت بگذار این فقیر را تا در پئی کار خود برود گفت نگذارم کہ او آلت خمر پالودن ہمراہ دارد۔ ابو نواس دامن برداشت و عضو نازیبا خود بنمود و گفت پس بیا و مرا بزن کہ آلت زنا کردن ہمراہ دارم محتسب خجل شد و آن مرد را بگذاشت۔ لطیفہ ۹۔ ظریفے زن بخواست و آن زن بعد از چہار ماہ پسرے زائید و بشوہر گفت کہ این پسر را چہ نام داری۔ گفت پیک تیز گام کہ راہ نہ ماہ را بچہار ماہ طے کردہ آمدہ است لطیفہ ۱۰۔ زنے بدخوئی و بدروئی بیمار شد و شوہر را گفت کہ اگر بمیرم چون خواہی زیست شوہر گفت اگر نمیری چون خواہم زیست۔ لطیفہ ۱۱ جماعتی بدعائے باران بصحرا بیرون رفتند و اطفال نیز ہمراہ ایشان بودند۔ ظریفے پرسید کہ طفلان را کجا می برید۔ گفتند کہ اینہا معصومند و دعائے ایشان مقبول است ظریف گفت اگر دعائے کودکان مستجاب بودے یک معلم در مکتب عالم زندہ نماندے لطیفہ ۱۲۔ حاکمے ظالم برائے خود مقبرہ ساخت و بنایان یکسال در آنجا کار کردند تا باتمام رسید حاکم از استاذ بنایان کہ مرد ظریف بود پرسید کہ این عمارت را و یگرچہ باید گفت وجود شریف شما

حصّهٔ سوّم

در حساب سیاق و هندسه

و آنرا دفتر ے میباید۔ در اینجا بقدر ضروری ازان اکتفا نموده شد

باب اوّل

در چگونگی رواج سیاق فارسی و عربی بهندوستان

باید دانست که در زمان پیشین بملک هندوستان اهل قلم هنود بودند و باطوار این دیار خط هندی در دفاتر بکار می بردند هرگاه که فرمانروائی راجاے هنود منقطع گردید و سلاطین مسلمین سریر آراے سلطنت شدند از ابتداے ۵۸۳ھ که راے پتهورا والی هندوستان بقتل رسید و سلطان شهاب الدین غوری مظفر و منصور گشت تا چهار صد سال بعهد اسلام نیز در هندوستان دفتر هندی جاری ماند۔ در زمان خلافت حضرت ابوالفتح جلال الدین محمد اکبر پادشاه چون افضل الفضلا ملک الشعرا شیخ ابوالفیض فیضی که در حساب دانی و دقائق سیاق والا فطرت بود نسخهٔ لیلاوتی را از هندی بفارسی ترجمه نموده در جلدے آن مرتقی مدارج عالیه گردید۔ خواجه بے بدل خان و شاه منصور شیرازی و غیره چند اشخاص که در نویسندگی دستگاه درست داشتند مساعی موفور بکار بردند تا دفتر هندی را بفارسی نموده بلسان شیخ ابوالفیض مشمول عواطف شاهی شوند۔ این معنی ازانها پیش رفت

نگردید۔ آخر وزیر اعظم راجہ ٹوڈرمل کہ در حساب دانی ید طولیٰ داشت در سنہ بست و ہشتم اکبری مطابق سنہ ۹۹۱ نہصد و نود و یکم ہجری فاتر ہندی را برہم زدہ دفتر فارسی مقرر کرد۔

باب دوم

بدانکہ ارباب سیاق ہنگام شروع حساب نخستین بر سر فرد الف مے نگارند از برائے آنکہ در حروف تہجی اول حرف الف و نیز بحساب ابجد سر حروف الف ست کہ شہادت میدہد بر احدیت ذات حضرت صمدیت جل شانہ

باید دانست

کہ در رقوم اعداد سیاق و ہندسہ کہ مدار نویسندگی برانست ازین نقشۂ ذیل واضح دانید

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت رقم
ایک	یک	۱	؏
دو	دو	۲	؏؏
تین	سہ	۳	؏؏؏
چار	چہار	۴	؏؏؏؏
پانچ	پنج	۵	؏؏؏؏؏

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت رقم
چھہ	شش	۶	ے ر
سات	ہفت	۷	ےہ ر
آٹھ	ہشت	۸	ےے ر
نو	نہ	۹	لہ ر
دس	دہ	۱۰	ہ
گیارہ	یازدہ	۱۱	لہ
بارہ	دوازدہ	۱۲	ہہ
تیرہ	سیزدہ	۱۳	ہ
چودہ	چاردہ	۱۴	للہ
پندرہ	پانزدہ	۱۵	ہ
سولہ	شانزدہ	۱۶	ہ
سترہ	ہفتدہ	۱۷	ہہ
اٹھارہ	ہشدہ یا ہجدہ	۱۸	ہ
اُنیس	نوزدہ	۱۹	لہ

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت رقم
بیس	بیست	۲۰	۲۰
اکیس	بیست ویک	۲۱	۲۱
بائیس	بیست ودو	۲۲	۲۲
تیئیس	بیست وسہ	۲۳	۲۳
چوبیس	بیست وچہار	۲۴	۲۴
پچیس	بیست وپنج	۲۵	۲۵
چھبیس	بیست وشش	۲۶	۲۶
ستائیس	بیست وہفت	۲۷	۲۷
اٹھائیس	بیست وہشت	۲۸	۲۸
اونتیس	بیست ونہ	۲۹	۲۹
تیس	سی	۳۰	۳۰
اکتیس	سی ویک	۳۱	۳۱
بتیس	سی ودو	۳۲	۳۲
تینتیس	سی وسہ	۳۳	۳۳

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت رقم
چونتیس	سی وچہار	۳۴	لو
پینتیس	سی وپنج	۳۵	مو
چھتیس	سی وشش	۳۶	سو
سینتیس	سی وہفت	۳۷	مو
اٹھتیس	سی وہشت	۳۸	ہو
اُنتالیس	سی ونہ	۳۹	نو
چالیس	چہل	۴۰	لع
اکتالیس	چہل ویک	۴۱	لا
بیالیس	چہل ودو	۴۲	لب
تینتالیس	چہل وسہ	۴۳	لج
چوتالیس	چہل وچہار	۴۴	لل
پینتالیس	چہل وپنج	۴۵	لم
چھیالیس	چہل وشش	۴۶	لن
سینتالیس	چہل وہفت	۴۷	لو

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت رقم
اٹھتالیس	چہل وہشت	۴۸	۴۸
اونچاس	چہل ونہ	۴۹	۴۹
پچاس	پنجاہ	۵۰	۵۰
اکاون	پنجاہ ویک	۵۱	۵۱
باون	پنجاہ ودو	۵۲	۵۲
ترپن	پنجاہ وسہ	۵۳	۵۳
چوپن	پنجاہ وچہار	۵۴	۵۴
پچپن	پنجاہ وپنج	۵۵	۵۵
چھپّن	پنجاہ وشش	۵۶	۵۶
ستّاون	پنجاہ وہفت	۵۷	۵۷
اٹھاون	پنجاہ وہشت	۵۸	۵۸
اونسٹھ	پنجاہ ونہ	۵۹	۵۹
ساٹھ	شصت	۶۰	۶۰
اکسٹھ	شصت ویک	۶۱	۶۱

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت رقم
نوّے	نود	۹۰	لعہ
اکانوے	نودویک	۹۱	ربعہ
بانوے یا برانوے	نودودو	۹۲	ہلعہ
ترانوے	نودوسہ	۹۳	ہلعہ
چورانوے	نودوچہار	۹۴	للعہ
پچانوے	نودوپنج	۹۵	ملعہ
چھیانوے	نودوشش	۹۶	لعہ
ستانوے	نودوہفت	۹۷	مولعہ
اٹھیانوے	نودوہشت	۹۸	ہلعہ
ننّانوے	نودونہ	۹۹	ولعہ
سَو	صد	۱۰۰	ہار

فائدہ

دراعداد ہندسہ صورتہائے احاد آن بدین گونہ است

۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹۔

واز بیاست عشرات وماءات والوف وغیره آن صور جداگانه مقرر نکرده اند مگر همین که ترقی اعداد از صفر میشود که یکے را بده و ده را بصد و صد را بهزار امیر ساند و همین نوع مرتبه بمرتبه متصاعد میگرداند یعنے ماقبل صورت یکی یک صفر گذارند عشر یعنے ده شود و دو صفر گذارند مائه یعنے صد و سه صفر دهند الف یعنی هزار گردد چون ده و صد و هزار و همین وجه تا آخر

باید دانست

که در زبان عربی - احد - اثنی - ثلث - اربع - خمس - ستة - سبع - ثمانیه - تسع - ۱ احاد گویند - وعشر - عشرین - ثلثین - اربعین - خمسین - ستین - سبعین - ثمانین - تسعین - را عشرات گویند - و مائة - مائتان - ثلث مائة - اربع مائة - خمس مائة - ست مائة - سبع مائة - ثمان مائة - تسع مائة - را مآت گویند الف - اثنی الف - ثلث الف - اربع الف - خمس الف - ست الف - سبع الف - ثمان الف - تسع الف - را الوف نامند و تا همین چهار درجه تا مهاے جداگانه مقرر است و بعد از الوف تا ۱۰ علحده هیچ نیست بلکه لک را مائة الاف و کرور را مائة لک الاف و همچنین تا آخر سه گویند و همین نوع در فارسی نیز تا هزار است چنانچه ازین نقشه ذیل واضح خواهد شد

نام هندی	نام فارسی	صورت هندسه	صورت رقم
ایک صد	یک صد	۱۰۰	۱۰۰

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت رقم
باسٹھ	شصت و دم	۶۲	۶۲
ترسٹھ	شصت و سہ	۶۳	۶۳
چوسٹھ	شصت و چہار	۶۴	۶۴
پینسٹھ	شصت و پنج	۶۵	۶۵
چھیاسٹھ	شصت و شش	۶۶	۶۶
سڑسٹھ	شصت و ہفت	۶۷	۶۷
اڑسٹھ	شصت و ہشت	۶۸	۶۸
اونہتّر	شصت و نہ	۶۹	۶۹
ستّر	ہفتاد	۷۰	۷۰
اکہتّر	ہفتاد و یک	۷۱	۷۱
بہتّر	ہفتاد و دو	۷۲	۷۲
تہتّر	ہفتاد و سہ	۷۳	۷۳
چوہتّر	ہفتاد و چہار	۷۴	۷۴
پچھتّر	ہفتاد و پنج	۷۵	۷۵

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت رقم
چھتّر	ہفتاد و شش	۷۶	۷۶
ستھتر	ہفتاد و ہفت	۷۷	۷۷
اٹھتر	ہفتاد و ہشت	۷۸	۷۸
اوناسی	ہفتاد و نہ	۷۹	۷۹
اسّی	ہشتاد	۸۰	۸۰ یا ۸۰
اکیاسی	ہشتاد و یک	۸۱	۸۱
بیاسی	ہشتاد و دو	۸۲	۸۲
تراسی	ہشتاد و سہ	۸۳	۸۳
چوراسی	ہشتاد و چہار	۸۴	۸۴
پچاسی	ہشتاد و پنج	۸۵	۸۵
چھیاسی	ہشتاد و شش	۸۶	۸۶
ستاسی	ہشتاد و ہفت	۸۷	۸۷
اٹھیاسی	ہشتاد و ہشت	۸۸	۸۸
نواسی	ہشتاد و نہ	۸۹	۸۹

اما در زبان ہندی تا بست و پنج درجہ نامہاے جداگانہ مقرر ساختہ اند برین ترتیب

ایکن - دہن - سین - ہزارن - دہ ہزارن - لکھن - دہ لکھن - کرورن - دہ کرورن

ارب - دہ ارب - کھرب - دہ کھرب - نیلن - دہ نیلن - پدم - دہ پدم - سنکھن

دہ سنکھن - چلھن - دہ چلھن - انتن - دہ انتن - مدھن - دہ مدھن -

برائے تعداد مراتب کہ در ہندوستان مشہور اند نہایت شان اینست

	نام	تمثیل	تعداد صفر
۱	اکن	۱	
۲	دہن	۱۰	۱ صفر
۳	سین	۱۰۰	۲ صفر
۴	ہزارن	۱۰۰۰	۳ صفر
۵	دہ ہزارن	۱۰۰۰۰	۴ صفر
۶	لکھن	۱۰۰۰۰۰	۵ صفر
	دہ لکھن	۱۰۰۰۰۰۰	۶ صفر
	کرورن	۱۰۰۰۰۰۰۰	۷ صفر
	دہ کرورن	۱۰۰۰۰۰۰۰۰	۸ صفر

نام	تمثیل	تعداد صفر
۱۰ اربن	۱۰۰۰	۹ صفر
۱۱ دہ اربن	۱	۱۰ صفر
۱۲ کھربن	۱	۱۱ صفر
۱۳ دہ کھربن	۱۰	۱۲ صفر
۱۴ نیلن	۱۰۰۰	۱۳ صفر
۱۵ دہ نیلن	۱	۱۴ صفر
۱۶ پدمن	۱۰۰۰	۱۵ صفر
۱۷ دہ پدمن	۱	۱۶ صفر
۱۸ سنکھن	۱	۱۷ صفر
۱۹ دہ سنکھن	۱۰۰	۱۸ صفر
۲۰ جلدھن	۱	۱۹ صفر
۲۱ دہ جلدھن	۱۰۰	۲۰ صفر
۲۲ انتن	۱۰۰۰۰	۲۱ صفر
۲۳ دہ انتن	۱۰۰۰۰	۲۲ صفر

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت
دوسو	دوصد	۲۰۰	
تین سو	سہ صد	۳۰۰	
چار سو	چہار صد	۴۰۰	
پانچ سو	پنج صد	۵۰۰	
چھہ سو	شش صد	۶۰۰	
سات سو	ہفت صد	۷۰۰	
آٹھہ سو	ہشت صد	۸۰۰	
نوسو	نہ صد	۹۰۰	
ایک ہزار	یک ہزار	۱۰۰۰	
دو ہزار	دو ہزار	۲۰۰۰	
تین ہزار	سہ ہزار	۳۰۰۰	
چار ہزار	چہار ہزار	۴۰۰۰	
پانچ ہزار	پنج ہزار	۵۰۰۰	
چھہ ہزار	شش ہزار	۶۰۰۰	

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت رقم
سات ہزار	ہفت ہزار	۷۰۰۰	
آٹھ ہزار	ہشت ہزار	۸۰۰۰	
نو ہزار	نہ ہزار	۹۰۰۰	
دس ہزار	دہ ہزار	۱۰۰۰۰	
بیس ہزار	بیست ہزار	۲۰۰۰۰	
تیس ہزار	سی ہزار	۳۰۰۰۰	
چالیس ہزار	چہل ہزار	۴۰۰۰۰	
پچاس ہزار	پنجاہ ہزار	۵۰۰۰۰	
ساٹھ ہزار	شصت ہزار	۶۰۰۰۰	
ستر ہزار	ہفتاد ہزار	۷۰۰۰۰	
اسی ہزار	ہشتاد ہزار	۸۰۰۰۰	
نوے ہزار	نود ہزار	۹۰۰۰۰	
ایک لاکھ	یک لک	۱۰۰۰۰۰	لک
دو لاکھ	دو لک	۲۰۰۰۰۰	۲ لک

نام	تشکیل	
۲۴ مدھن	۱	۲۴ صفر
۲۵ دہ مدھن	۱۰	۲۴ صفر

مثال

۲۵۴۳۲۴ ۷۸۵ ۶۱۲۱۳۴ ۸۶۹۶۷۳۵۱۲۴ —

یعنے پنجاہ و دو مدھ چہل و سہ امنت بست و چہار چلہ ہفتاد و ہشت سنکھ پنجاہ و ششش پدم دوازدہ نیلن سیزدہ کھرب چہل و ہشت ارب شصت و نہ کرور شصت و ہفت لک سی و پنج ہزار یکصد و بست و چہار

باب ششوم

در صورت تحریر پائی و آنہ کہ دانستن آن ضرورست

بدانکہ پائی دو قسم مے باشد یکے خام و دیگرے پختہ۔ خام پائی آنکہ یک فلوس را سہ حصہ کنند یک حصہ را خام پائی گویند و این را کاس ہم نامند پس ہر قدر پائی نوشتن ضرور افتد ہندسہ آن نوشتہ بعد آن لفظ پائی باید نوشت تا یازدہ پائی۔ داز دوازدہ پائی یک آنہ مے شود چنانچہ ازین

نقشۂ ذیل معلوم کنید

نام	صورت	نام	صورت	نام	صورت
یک پائی	۱ پائی	پنج پائی	۵ پائی	نه پائی	۹ پائی
دو پائی	۲ پائی	شش پائی	۶ پائی	ده پائی	۱۰ پائی
سه پائی	۳ پائی	هفت پائی	۷ پائی	یازده پائی	۱۱ پائی
چهار پائی	۴ پائی	هشت پائی	۸ پائی	دوازده پائی یک آنه	۱ ر

بدانکه از سه خام پائی یک پخته پائی میشود و آنرا فلوس گویند و سه پائی و پاؤ آنه نیز گویند صورت تحریرش در ریاضی سه اینست ۰ ر و از شش پائی خام نیم آنه میگردد صورت نوشتن آن اینست ۰ ر ۰ و نه پائی خام یعنی پاؤ آنه و نیم آنه را بون آنه گویند و آنرا در ریاضی چنین نویسند ۰ ر و دوازده پائی خام چار پائی پخته میشود و این چار پائی پخته را آنه گویند و آنه را در ریاضی چنین (ر) نویسند و آنه در ریاضی نوشته میشود از یک تا پانزده آنه در ریاضی سی نویسند یعنی هر قدر آنه نوشتن ضرور افتد عدد او در ریاضی نوشته بعد آن علامت (ر) باید نوشت و از شانزده آنه یک روپیه گردد چنانچه ازین نقشهٔ ذیل واضح خواهد شد

نام	صورت	نام	صورت	نام	صورت
پاؤ آنه	۰ ر	دو آنه	۲ ر	نه آنه	۹ ر
نیم آنه	۰ ر	سه آنه	۳ ر	ده آنه	۱۰ ر
بون آنه	۰ ر	چهار آنه	۴ ر	یازده آنه	۱۱ ر

نام	صورت	نام	صورت	نام	صورت
یک آنه	۱ر	پنج آنه	۵ر	دوازده آنه	۱۲ر
سه آنه	۳ر	شش آنه	۶ر	سیزده آنه	۱۳ر
یک و نیم آنه	۱٠ر	هفت آنه	۷ر	چهارده آنه	۱۴ر
یک و پون آنه	۱۱ر	هشت آنه	۸ر	پانزده آنه	۱۵ر

واز یک روپیه تا هزار روپیه بصورت رقم باید نوشت چنانچه یک روپیه چهار و نیم آنه یکپائی نویسند ۱۰۴/۱۱ و پنجروپیه شش و پون آنه چنین نگارند ۵/۶ و هشت روپیه و پنج آنه و پون آنه همچنین نوع تحریر کنند ۸/۵/۱۱ بدانکه یک روپیه را بزبان بنگله شانزده آنه و آنه را چهار پائی و پائی را بست گنڈه و گنڈه را چهار کوڑی میشود و کوڑی را چند وجوه تقسیم میکنند یعنی میگویند که از چهار کاگ یک کوڑی و از سه دنتی یک کوڑی و از بست و هفت جو یک کوڑی و از هشتاد تل یک کوڑی و از صد و شصت رینو یک کوڑی و از یکهزار و دو صد و هشتاد بهر یک کوڑی میگردد پس طرز تحریر مراتب مذکوره برطبق حساب بنگله و فارسی بدینگونه است که اگر یک روپیه چهار آنه یکپائی پنجگنڈه دو کاگ نوشتن منظور باشد بدینصورت مے نویسند ۱۰۴/۱۱/۵/۲ و دو کاگ و اگر شانزده روپیه دوازده و نیم آنه و پنج گنڈه سه کاگ یک دنتی نوشتن بست چنین نگارند ۱۶/۱۲/۵/۳/۱ و یک دنتی باید دانست بجای لفظ هزار نشان هزار چنین (۰۰۰) مقرر کرده اند ازین جهت در نوشتن

نامی برخاستن نباید بلکه آنرا در سواد داشتن مناسب قاعده در نقشهٔ ذیل بخانهٔ اولین صورتهای رقم اعداد از یک تا نه نوشته شده است و بخانهٔ سومی صور رقوم عشرات وغیره نوشته شده و بخانهٔ پنجمین صورتهای هر دو آمیخته شده تا ازان دانسته شود که این رقم یازده یا دوازده یا سیزده یا بست و یک هزار وغیره آن

صورت رقم اعداد	اسامی اعداد	صورت رقم عشرات	الفاظ اعداد	صورت رقم اعداد با صورت رقم عشرات	الفاظ شمار
۱	یک	ـــ	ده هزار	۱ـــ	یازده هزار
۲	دو	ـــ	ده هزار	۲ـــ	دوازده هزار
۳	سه	ـــ	ده هزار	۳ـــ	سیزده هزار
۴	چهار	ـــ	ده هزار	۴ـــ	چهارده هزار
۵	پنج	ـــ	ده هزار	۵ـــ	پانزده هزار
۶	شش	ـــ	ده هزار	۶ـــ	شانزده هزار
۷	هفت	ـــ	ده هزار	۷ـــ	هفده هزار
۸	هشت	ـــ	ده هزار	۸ـــ	هجده هزار
۹	نه	ـــ	ده هزار	۹ـــ	نوزده هزار

یک لک یا دو لک یک کرور یا دو کرور یک ارب یا دو ارب یک کھرب یا دو
یک نیل یا دو نیل یک پدم یا دو پدم همچنین تا ده مدهر برای اینهه صورتے معین نیست
لفظ یک یا لفظ دو نوشته لک یا کرور نوشته میشود مگر در رقم سه یا در سوا رقم سه بالا لفظ لک
یا کرور وغیره هرچه نوشتن منظور باشد آن نوشته مے شود مثالش اینکه-
یک لک دو هزار سه صد و چهل (لک یا للعه)
چهار لک چهل هزار پنج صد و سی (للعه لک للاجاسه)
را چنین نویسند
پنج کرور سه لک هفت هزار نه صد بست و شش
روپیه هشت و نیم آنه چهار گنڈه سه کاگ
هشت تل هفت رینو را چنین نگارند
صه مے لک کرور
مارجسه ۸ ر ۴ گنڈه ۳ کاگ ۸ تل ۷ رینو-

باب چهارم

در قاعدهٔ نوشتن سُرخ یعنے رتی و ماشه و تولہ وغیره

بدانکه از هشت سُرخ یک ماشه گردد و از دوازده ماشه یک تولہ شود- هر هندسه که خواهد نوشته
بعد آن سُرخ یا رتی نوشته شود همان قدر رتی خوانده شود و همچنین بعد هر هندسه ماشه یا تولہ
نوشته شود همان قدر ماشه و تولہ خوانده شود

مثال رتی

نام بہ ہندی	صورت ہندی	نام بہ فارسی	صورت ہندی	صورت بہ فارسی
ایک رتی	۱ رتی	اسرخ	چھ رتی	۶ سرخ
دو رتی	۲ رتی	۲ سرخ	سات رتی	۷ سرخ
تین رتی	۳ رتی	۳ سرخ	آٹھ رتی	۸ سرخ
چار رتی	۴ رتی	۴ سرخ	ازین ہشت سرخ یعنے ۸ رتی	
پانچ رتی	۵ رتی	۵ سرخ	یک ماشہ گردید۔	

مثال ماشہ

نام	صورت	نام	صورت	نام	صورت
یک ماشہ	۱ ماشہ	ہفت ماشہ	۷ ماشہ	یک تولہ	۱ تولہ
دو ماشہ	۲ ماشہ	ہشت ماشہ	۸ ماشہ	دو تولہ	۲ تولہ
سہ ماشہ	۳ ماشہ	نہ ماشہ	۹ ماشہ	سہ تولہ	۳ تولہ
چہار ماشہ	۴ ماشہ	دہ ماشہ	۱۰ ماشہ	چہار تولہ	۴ تولہ
پنج ماشہ	۵ ماشہ	یازدہ ماشہ	۱۱ ماشہ	پنج تولہ	۵ تولہ
شش ماشہ	۶ ماشہ	دوازدہ ماشہ	یک تولہ	شش تولہ	۶ تولہ

مثال تولہ

در قاعدهٔ نوشتن سیرها وغیره

بعد انکه استعمال هندسه در نوشتن سیرها می آید هر هندسه که خواهد نوشته بعد آن لفظ تار نویسد همان اندازه سیر دانسته خواهند شد مگر تاسی و نه سیر لفظ تار نوشته خواهد شد از چهل سیر من میشود لهذا چهل سیر نوشته نشود

نشان سیرها (مار) ست

نام	صورت	نام	صورت
یک سیر	۱ مار	پنج سیر	۵ مار
دو سیر	۲ مار	شش سیر	۶ مار
سه سیر	۳ مار	هفت سیر	۷ مار
چهار سیر	۴ مار	هشت سیر	۸ مار

برای یک من این صورت ست (مم) و برای دو من (منوان) باقی از سه تا نه اعداد را در رقم نوشته بعد آن لفظ من نویسد همان قدر من فهمیده شود و ده من بیست من سی من چهل و پنجاه و شصت و هفتاد و هشتاد تا خود برای اینها نشان من بالا عشرات پیوسته ساخته میشود کذا زان من خوانده شود و دیگر هیچ وزن فهمیده نشود چنانچه ازین نقشه ذیل فهمیده خواهد شد

نام	صورت	نام	صورت	نام	صورت
یک من	مم	پنج من	همم	نه من	نعمم
دو من	منوان	شش من	سے مم	ده من	عے
سه من	سے مم	هفت من	معمم	بست من	عے
چهار من	للعمم	هشت من	سے مم	سی من	عے

صورت	نام	صورت	نام	صورت	نام
۶	شصت من	۷	هشتاد من	۸	
۶۰	هفتاد من	۷۰	نود من	۹۰	

وبعد صد و دو صد و هزار و ده هزار و لک وغیره لفظ من نوشته شود

باید دانست پیمایش پارچها از گز میشود و درین گز سه گره میشوند و در گز ها پیمایش کنند از ان چوب و سنگ

پیمایش میشوند طسوج نیز میشوند این گز از شانزده گره میشود و گره دگر در هند مهانوشته میشوند که بعد هند لفظ

درعه یا گز نوشته میشود همان قدر آن گز خوانده میشود چنانچه ازین نقشه ذیل معلوم گنید

گره		گز		
نام	صورت	نام	صورت	
یک گره	۱ گره	یک گز	۱ درعه	یا گز
دو گره	۲ گره	دو گز	۲ درعه	یا گز
سه گره	۳ گره	سه گز	۳ درعه	یا گز
چهار گره	۴ گره	چهار گز	۴ درعه	یا گز
پنج گره	۵ گره	پنج گز	۵ درعه	یا گز
شش گره	۶ گره	شش گز	۶ درعه	یا گز
هفت گره	۷ گره	هفت گز	۷ درعه	یا گز
هشت گره	۸ گره	هشت گز	۸ درعه	یا گز
نه گره	۹ گره	نه گز	۹ درعه	یا گز
ده گره	۱۰ گره	ده گز	۱۰ درعه	یا گز
یازده گره	۱۱ گره	یازده گز	۱۱ درعه	یا گز
دوازده گره	۱۲ گره	دوازده گز	۱۲ درعه	یا گز
سیزده گره	۱۳ گره	سیزده گز	۱۳ درعه	یا گز

گره		گز	
نام	صورت	نام	صورت
چهارده گره	۱۴ گره	چهارده گز	۱۴ درعه
پانزده گره	۱۵ گره	پانزده گز	۱۵ درعه
شانزده گره	گز	همچنین همه باید دانست	

باب پنجم

در متفرقات که دانستن آن ضرورست

ابجد با معنی

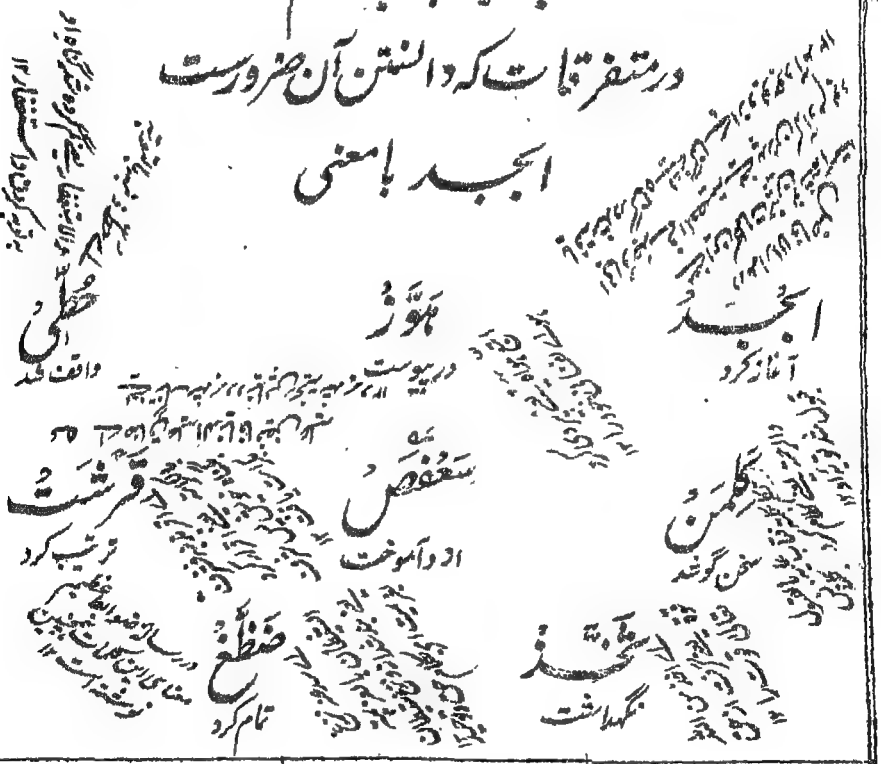

حساب جمل

وآن حسابی ست که آنرا از حروف ابجد که اندرو همه حروف بهجا یافته میشوند مقرر ساخته اند بحفظ مراتب اعداد که از یک تا نه احادست و از ده تا نود عشرات ست و از صد تا نه صد درجه مآت

چنانچہ ازین نقشۂ ذیل معلوم کنید

درجۂ احاد			
ب عدد ۲		ج عدد ۳	
د ۴	ه ۵	و ۶	
ز ۷	ح ۸	ط ۹	
درجۂ عشرات			
ی ۱۰	ک ۲۰	ل ۳۰	
م ۴۰	ن ۵۰	س ۶۰	
ع ۷۰	ف ۸۰	ص ۹۰	
درجۂ مآت			
ق ۱۰۰	ر ۲۰۰	ش ۳۰۰	
ت ۴۰۰	ث ۵۰۰	خ ۶۰۰	
ذ ۷۰۰	ض ۸۰۰	ظ ۹۰۰	غ ۱۰۰۰

بدآنکہ این چہار مراتب برائے استخراج تواریخ سال بنای عمارات و مساجد و ولادت و وفات وغیرہ معین نمودہ اند کہ فوائد بے شمار ازو مے برآیند۔

اسمائے نجوم سبعہ			
عربی	فارسی	ہندی	مقامات
قمر	ماہ	چاند چندرما	بفلک اوّل
عطارد	تیر	بدھ	بفلک دوم
زہرہ	ناہید	سوکر	بفلک سوم
شمس	آفتاب	سورج	بفلک چہارم

عربی	فارسی	ہندی	
مریخ	بہرام	منگل	
مشتری	برجیس	برہسپت	بفلک ششم
زحل	کیوان	سنیچر	بفلک ہفتم

اسمائے ایام سبعہ

عربی	فارسی	ترکی	ہندی	بنگالی	انگریزی
یوم الاحد	یکشنبہ	اگی گون	اتوار	ربی وار	سنڈی
یوم الاثنین	دوشنبہ	ایوح گون	پیر	سوموار	منڈی
یوم الثلثاء	سہ شنبہ	بیش گون	منگل	منگل وار	ٹوائسڈی
یوم الاربعاء	چہارشنبہ	دوردگون	بدھ	بدھ وار	ویڈنسڈی
یوم الخمیس	پنجشنبہ	سکیزگون	جمعرات	برہسپت وار	تھرسڈی
یوم الجمعۃ	آدینہ	جمعہ سی	جمعہ	سکروار	فرائڈی
یوم السبت	شنبہ	بیرگون	سنیچر	سنی وار	سٹرڈی

بدانکہ یکشنبہ روز شمس ست۔ دوشنبہ روز قمر۔ سہ شنبہ روز مریخ۔ چہارشنبہ روز عطارد۔ پنجشنبہ روز مشتری۔ جمعہ روز زہرہ۔ شنبہ روز زحل ست یعنے عمل ہر یک در روز او ست۔

اسمائے شہور

عربی	فارسی	ہندی	بنگلہ		ترکی طرف بخارا
محرم	ماہ فروردی	بیساکھ	بیساکھ ۳۱ یوم	جنوری ۳۱	ماہ بچقا ئیل
صفر	اردی بہشت	جیٹھ	جیٹھ ۳۱	فروری ۲۸ موطی	اودئیل
ربیع الاوّل	خرداد	اساڑھ	اساڑھ ۳۲ روز	مارچ ۳۱ روز	پارس ئیل
ربیع الآخر	تیر	ساون	ساون ۳۱ روز	اپریل ۳۰	توسقا ئیل
جمادی الاوّل	مرداد	بھادون	بھادون ۳۱ روز	مئی ۳۱	لوئیل
جمادی الآخر	شہریور	کنوار	رسن ۳۱ روز	جون ۳۰ روز	پسلا ئیل
رجب	مہر	کاتک	کاتک ۳۰ روز	جولای ۳۱	یوست ئیل

		ہندی	بنگلہ	ترکی طرف بخارا
		اگھن	اگھن ۳۰ روز	اگست ۳۱	قوبیل
		پوس	پوس ۲۹ روز	سپٹمبر ۳۰	بجی ئیل
شوال	دے	ماگھ	ماگھ ۲۹ روز	اکٹوبر ۳۱	تخاقوئیل
ذیقعدہ	بہمن	پھاگن	پھاگن ۳۰ روز	نومبر ۳۰	ایت ائیل
ذو الحجہ	اسفند ارمذ	چیت	چیت ۳۰ روز	دسمبر ۳۱	تنکوز ئیل

اسمائے شہور

رومی اول سال	سریانی	نام ماہہائیکہ در زنان ہندو مروج ست
ینوار یوس	ایلول اوّل	محرّم
فبروار یوس	تشرین اوّل	تیرہ تیزی
مرطیوس	تشرین ثانی	بارہ وفات
اپریلی یوس	کانون اوّل	میران جی
مایوس	کانون ثانی	مدار
یونیوس	شباط	خواجۂ معین الدین
یولیوس	اذار	رجب
غسطس	نیسان	شب برات
سبطنبر	ایار	رمضان
اکتوبر	حزیران	عید
نوبنبر	تموز	خالی
دسمبر	اب	بقرہ عید

بدانکہ تعداد ایام در رویت ہلال شہور عربی قمری گاہے ۲۹ دگاہے در ۳۰ مے شود برین حساب سالہائے قمری قائم ست ۱۲

UNIVERSITY LIBRARY

شد درست بتوفیق الٰہی بدست فقیر محمد ہادی مسمی بہ میر الدین احمد صاحب تاجر کتب در محلہ ہاتھی رام جناب مولوی حاجی محمد عبد الصمد صاحب در مطبع نول کشور واقع کانپور ماہ شوال المکرم ۱۲۸۳ ہجری مطابق سنہ ۱۸۶۶ عیسوی

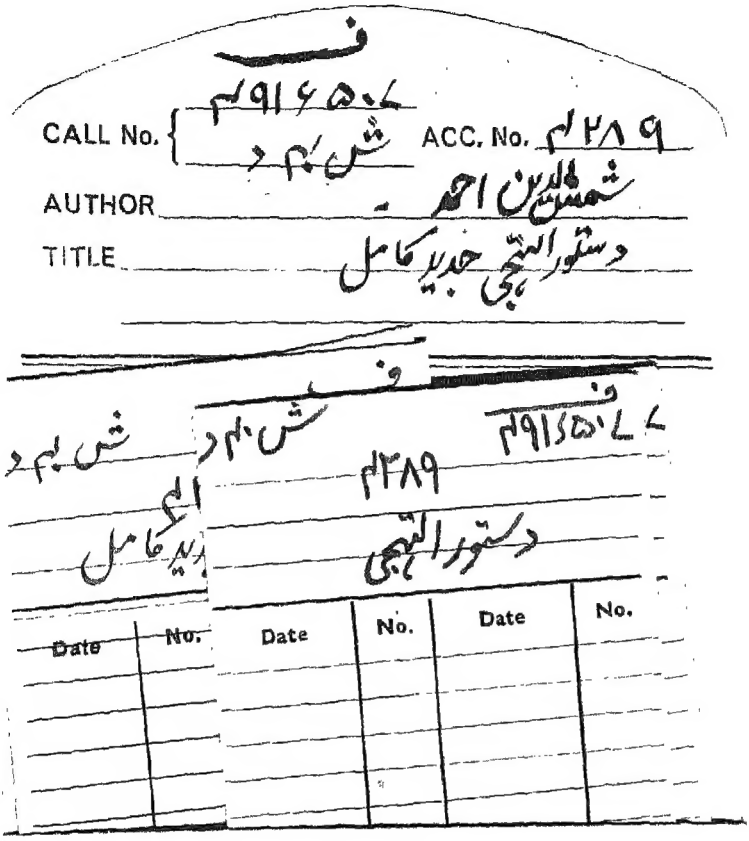

MAULANA AZAD LIBRARY
ALIGARH MUSLIM UNIVERSITY

RULES:—

1. The book must be returned on the date stamped above.
2. A fine of **Re. 1-00** per volume per day shall be charged for text-books and **10 Paise** per volume per day for general books kept over - due.